



# TEOL

## INFORMATION

מקראות  
1806

### מקרא העדה

הדברים אשר דברו שרי הקיסר הגדול

המלך האדיר

נאפאלעאן יר"ה

בהתאסף ראשי העם עדת ישורון אשר בצרפת

ואיטליא, בעיר פאריז בין כסא לעשור,

בששי-לחדש תשרי שנת תקס"ו לפ"ק

Nr. 28 september 2003

# Indholdsfortegnelse

Siden sidst af dekan, professor, dr.theol. Steffen Kjeldgaard-Pedersen	3
Nye teologiske studieordninger af studieleder, lektor, ph.d. Kirsten Busch Nielsen	6
Forskerskolen Religion og Samfund af professor, dr.theol. Niels Peter Lemche	11
Fagre ny verden eller skønne spildte kræfter? af adjunkt, ph.d. Carsten Selch Jensen	15
Schleiermacher-Kierkegaard Kongres København 9.-13.10.2003 af direktør, dr.theol. Niels Jørgen Cappelørn og professor, dr.theol. Theodor Jørgensen	19
Man sætte Ølse for, man sætte Ølse bag af lektor, cand.theol. Lone Fatum	21
Filosofi ved kristendommens rødder af professor, dr.phil. et theol. Troels Engberg-Pedersen og lektor, cand.theol. Henrik Tronier	26
Dødehavsrullerne på 60° nordlig bredde af ph.d.-studerende, cand.theol. Søren Holst	30
Forholdet mellem Kierkegaard og Kant af stud.theol. René Korsholm Rosfort	34
Kristendom, islam og afrikansk politik af lektor, cand.mag. Niels Kastfelt	39
Jerusalem's Rise to Sovereignty in Ancient Tradition and History af forskningsadjunkt, ph.d. Ingrid Hjelm	43
Kalender ved Pia Borch Jensen	48

TEOL-information udgives af Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet, og udkommer to gange årligt, i februar og september. TEOL-information distribueres gratis til udvalgte offentlige og kirkelige institutioner samt til indenlandske universiteter, gymnasier, hovedbiblioteker og pressen. Bladet kan rekvireres ved henvendelse til Anne-Lise Pemmer på tlf.: 35 32 36 46 (ma,ti,fr).

Meninger, der tilkendes gives i TEOL-information, gengiver de enkelte forfatters synspunkter og er ikke nødvendigvis udtryk for redaktionens holdning.

*Ansvarshavende redaktør:* Dekan Steffen Kjeldgaard-Pedersen.

*Redaktion:* Lektor Henrik Tronier.

*Layout og sats:* Anne-Lise Pemmer.

*Tryk:* Special-Trykkeriet Viborg A/S. *Oplag:* 3500

Artikler, der offentliggøres i TEOL-information, kan citeres med angivelse af kilde.

*Forside:* Kejser Napoleons oprettelse af et jødisk *Sanhedrin* (1806), som skulle være øverste organ for alle Europas jøder, berørte også Hamburg-Altona og dermed Danmark. Den senere biskop Fr. Münter blev befalet at holde forhør af Altonas overrabbiner Hirsch Benjamin. Blandt sagens akter i Rigsarkivet ligger grev Molés tale ved mødet i Paris, oversat fra fransk til både hebraisk og tysk. Forsidebilledet er et udsnit af titelbladet til denne tale. (Foto stammer fra Rigsarkivet.) Se s. 21, hvor Lone Fatum anmelder Martin Schwarz Laustens bog, *Oplysning i Kirke og Synagoge* (Akademisk Forlag 2002), om forholdet mellem kristne og jøder i den danske Oplysningstid (1760-1814).

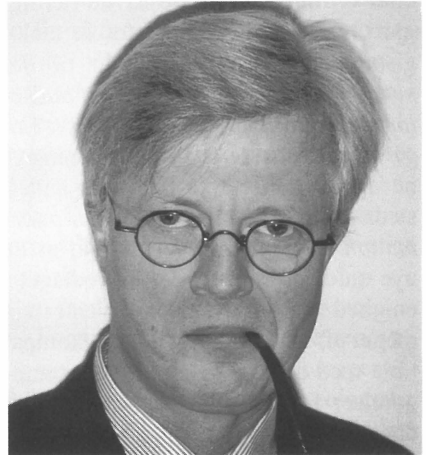
**Det Teologiske Fakultet,  
Købmagergade 44-46, Postboks 2164  
1150 København K.  
Tlf.: 3532 3603  
Fax: 3532 3600  
[www.teol.ku.dk](http://www.teol.ku.dk)**

## Siden sidst

### ***Af dekan, professor, dr.theol. Steffen Kjeldgaard-Pedersen***

Når disse linier læses, er den nye universitetslov trådt i kraft. Den blev endeligt vedtaget den 8. maj og har virkning fra 1. juli 2003. Indtil en bestyrelse på elleve medlemmer, hvoraf seks skal være eksterne, er fundet og godkendt, og indtil en ny vedtægt er udarbejdet af denne bestyrelse, fortsætter de hidtidige, valgte organer og ledere deres arbejde, men nu med de beføjelser, som den nye lov tillægger dem. Universitetet og fakultetet befinder sig med andre ord i et vadeded, og der arbejdes i skrivende stund ihærdigt på den overgangsvedtægt, som skal regulere livet på Københavns Universitet i de næste to til tre år. En nomineringskomité, som skal finde de eksterne medlemmer af den nye bestyrelse, har netop påbegyndt sit arbejde.

Det Teologiske Fakultet har forberedt sig på den nye virkelighed ved med konsistoriums velsignelse at sammenlægge de tre institutter til et enhedsfakultet. Det betyder, at fakultetet under den nye lov kun vil have én ansat leder, nemlig dekanen, i modsætning til de store fakulteter, som også



vil få ansatte institutledere. Søsterfakultetet i Århus, som vi hele vejen igennem har holdt tæt kontakt til, har været igennem samme øvelse, og det har i øvrigt også Det Juridiske Fakultet ved Københavns Universitet. De tre teologiske institutter er nu forvandlet til Afdeling for Bibelsk Eksegese, Afdeling for Kirkehistorie og Afdeling for Systematisk Teologi. Alt i alt må fakultetet siges at være kommet fredeligt og fornuftigt gennem de første fa-

ser af en omstilling, som ikke alle finder lykkelig.

Ministeriet for Videnskab, Teknologi og Udvikling kan ikke siges at ligge på den lade side. Samtidig med lovgivningen om universiteterne er også hele forskningsrådssystemet blevet ændret, og aldrig så snart var universitetsloven blevet vedtaget, før ministeriet indkaldte til orientering om syv nye rammebekendtgørelser på uddannelsesområdet. Det kunne nok få hårene til at rejse sig på hovedet af studieleder og studienævn, som netop efter et lille års arbejde havde færdiggjort nye studieordninger for de teologiske uddannelser i henhold til *Bekendtgørelse af 3. juli 2002 om bachelor- og kandidatuddannelserne i teologi*. Man kan læse om studieordningerne og overvejelserne bag dem andetsteds i dette nummer af *TEOL-information*. Heldigvis tyder alt på, at de nye studieordninger, der er vedtaget i enighed, og som fakultetet venter sig meget af, uden videre vil være kompatible med de planlagte rammebekendtgørelser for bachelor- og kandidatuddannelserne.

I efterårssemesteret udbyder fakultetet som noget nyt tre engelsksprogede fjernundervisningsforløb, nemlig *The History of Israel and Palestine in Ancient Times*, *The Arts and the History of Christianity in the European Culture I* og *Introduction to Søren Kierkegaard*. Kurserne er udviklet af faglærere ved fakultetets tre afdelinger i samarbejde med ph.d., cand. theol. et phil. Carsten Selch Jensen, som fra 1. marts i år er ansat som adjunkt med Kirkehistorie som fag og

udvikling af it-baseret og it-understøttet undervisning som særligt ansvarsområde. Der er med disse kurser tale om en markant udvidelse af fakultetets engelsksprogede undervisning, som efter al sandsynlighed vil vokse yderligere i omfang i de kommende år.

Sidst på foråret søsatte Københavns Universitet nye satsningsområder. Fakultetet medvirker i to af disse store, tværfaglige projekter, *Krop og bevidsthed* og *Religion i det 21. århundrede*, og skal huse det sidstnævnte, hvis styringsgruppe har universitetslektor Hans Raun Iversen som formand. Begge initiativer har interessante undervisningsmæssige perspektiver, og det kan forventes, at der oprettes en eller flere masteruddannelser i tilknytning til satsningsområdet *Religion i det 21. århundrede*. Masteruddannelser og andre typer af efteruddannelse vil uden al tvivl komme til at spille en stadig større rolle i fakultetets hverdag.

Ph.d.-uddannelsen har siden 1. januar ligget i *Forskerskolen Religion og Samfunds* regi. Hvad det indebærer, kan man læse om i artiklen af forskerskolelederen, professor, dr.theol. Niels Peter Lemche. Med hensyn til ph.d.-uddannelsen har fakultetet grundlæggende to problemer. Der er et misforhold mellem det store antal højt kvalificerede ansøgere til ph.d.-studiet og det meget beskedne antal ph.d.-stipendier, som fakultetet og forskerskolen kan tilbyde. Og der er reelt ikke noget arbejdsmarked for dem, der tager ph.d.-graden. De kan ikke alle finde ansættelse på fakultetet, og hvad så? Fakultetet appellerer ved enhver given

lejlighed til folkekirkens biskopper om at medvirke til en løsning af det sidste problem. Til glæde for alle parter.

Den 18. maj holdt tidligere dekan, professor, dr.theol. Jens Glebe-Møller sin afskedsforelæsning over emnet '*Da Gud svang spanskåret over byen Stade*'. *Lutherdom og magten*. Efter den velbesøgte forelæsning var der afskedsreception for Glebe-Møller, som siden 1980 har været professor ved Københavns Universitet, først i Dogmatik og siden, fra 1997, i Etik og Religionsfilosofi. Den 21. august fylder han 70, og i den anledning bringes en hyldestartikel i næste nummer af *TEOL-information*. Afdeling for Systematisk Teologi vil i nogle måneder skulle klare opgaverne med reduceret bemanning, men glædeligt nok tiltræder forskningsprofessor ved Århus Universitet, lic.theol. Niels Henrik Gregersen allerede den 1. januar 2004 det ledige professorat i faget Dogmatik.

Den 6. juni forsvarede forskningsbibliotekar, cand.theol. Christian Gottlieb med held sin 453 sider store afhandling *Dilemmas of Reaction in Leninist Russia. The Christian Response to the Revolution in the Works of N.A. Berdyaev 1917-1924* for den teologiske doktorgrad.

Det skal blive interessant at se, om den seneste tids pressedækning af teologiske stridigheder i folkekirken får mærkbar indflydelse på tilgangen til det teologiske studium. Studienævnet og de faglige vejledere ved fakultetet har allerede gjort en stor indsats for at knække optagelsestallets nedadgående kurve, bl.a. ved at gennemføre åben-

aften-studievejledning for potentielle studerende og ved at aflægge besøg på en række gymnasier. Studievejledningen ved fakultetet, som fungerer upåklageligt, vil blive styrket, når der fra 1. september ansættes en erhvervs- og studievejleder i en akademisk halvtidsstilling. At fakultetet også skal tage sig af erhvervsvejledning, dvs. udslusning af kandidaterne til arbejdsmarkedet, er noget nyt og en følge af forliget om universitetsloven. De såkaldte forligsmidler har i øvrigt givet fakultetets økonomi et særdeles tiltrængt løft. Dertil kommer, at fakultetet fra den rektorale pulje har modtaget et betragteligt beløb til ombygningsarbejder i forbindelse med fraflytning af Købmagergade 50 og indflytning i de lokaler, som i de sidste mange år har været udlånt til Skt. Andreas Biblioteket. Dette fine bibliotek, som fakultetet har haft et fortrinligt samarbejde med, forbliver heldigvis i byen med adresse på Gl. Kongevej.

Engang til efteråret skulle renoveringen af både det ydre, Købmagergade 44-46, og det indre, de teologiske uddannelser, være tilendebragt. Forhåbentlig kan vi nu se frem til lidt mere af den arbejdsro, uden hvilken teologiske studier ikke kan trives.

# Nye teologiske studieordninger

**Af studieleder, lektor, ph.d. Kirsten Busch Nielsen**

Det Teologiske Fakultet har fået ny studieordning. Eller rettere: nye studieordninger. Det teologiske studium bliver delt i to. Det kommer til at bestå af en bacheloruddannelse af 3 års varighed samt en toårig kandidatuddannelse. Denne tvedeling udgør den mest markante af de forandringer, som følger af de ordninger, der træder i kraft 1. september i år og gælder for studerende, der optages fra og med denne dato.

De nye studieordninger er, med deres store og små ændringer af teologistudiet, ikke opstået ud af ingenting. I den præsentation af ordningerne, som jeg her skal give, må jeg derfor inddrage omstændighederne ved deres tilblivelse, ligesom jeg vil antyde nogle af de sammenhænge, som de efter min mening bør ses i.

## Tilblivelsen af de nye studieordninger

De vilkår, hvorunder 2003-ordningerne er blevet til, kan man danne sig et indtryk af ved at sammenligne med de omstændigheder, der har ledsaget tilblivelsen af tidligere studieordnings-



ændringer. Lad os slå ned et tilfældigt sted i fakultetets historie: i 1847.

Under 18. maj bekendtgjorde universitetet nye regler for den teologiske embedseksamen. På blot én side i *Kongelige Rescripter og Resolutioner, Love og Expeditioner Geistligheden i Danmark vedkommende 1847* opregnes de fag, der skulle prøves i ("a. det gamle Testamente, b. det nye Testamente, c. Dogmatik, d. den christelige Moral, e. Kirkehistorie"), samt bestemmelserne om eksamen, censur og karaktergivning. Til sammenligning

bruger den bekendtgørelse om bachelor- og kandidatuddannelserne i teologi, som Videnskabsministeriet udsendte den 3. juli i fjor, godt 5 sider på at beskrive studiets mål, struktur og indhold. Oven i dette kommer udførlige ministerielle krav vedr. eksamen, censorinstitution og karaktergivning. Rammerne er snævre for tilrettelæggelsen af det, der er hovedsagen, studiet selv med dets faglige indhold. At universitetshistorien (blandt andet) kan ses som en regelstyrings- og bureaukratiserings historie, er synligt i teologistudiet.

Når en stud.theol. i 1840-erne stod foran eksamen, var bekendtgørelsen ikke det eneste sted, hvor han kunne informere sig om kravene. Gennem et omfattende "underjordisk" system af oversigter, noter og manuduktioner skaffede han sig vejledning i, hvad han ville blive afkrævet ved eksamen. I dag er den slags vejledning gjort officiel. Mens universitetet dengang kunne nøjes med at udsende bekendtgørelsen og overlade resten til professorernes velvilje og studenternes initiativ, påhviler det i dag institutionerne at sørge for den vejledning, som kan føre de studerende gennem studiet, så dette ikke bliver en ørkenvandring uden mål og med. De nye studieordninger, der sammen med regelstoffet fylder over 100 sider, er Det Teologiske Fakultets seneste bud på en løsning af vejledningsopgaven. Teologistudiets og universitetets historie kan også anskues som et forløb, man under ét kunne kalde den højere undervisnings pædagogisering og institutiona-

lisering.

De nye studieordninger er udarbejdet af Studienævnet for Teologi i et forløb, der har strakt sig fra sidste forsommer og til marts i år, da Fakultetsrådet godkendte dem. Processen har givetvis omfattet flere forhandlinger, diskussioner og høringer i såvel som uden for huset, end der i sin tid lå bag den lakoniske 1847-ordning. Men det har ikke kunnet og heller ikke skullet være anderledes, da historien jo også omfatter indførelsen af demokratiet, der, selv om det skulle tage sin tid, efterhånden blev universitetets styreform.

Netop på dette punkt får historien en drejning med Universitetsloven af 2003, der efter alt at dømme vil være vedtaget og trådt i kraft, når dette læses. Den vil betyde en svækkelse af demokratiet på universiteterne. Ganske vist er studienævnsstrukturen den bid af universitetets organisation, der lades mest uantastet under den nye lov, så også udarbejdelsen af fremtidige ændringer af studiet vil blive lagt i hænderne på valgte repræsentanter for studenter og lærere. Men bag dette figenblad gemmer sig det faktum, at det med loven stort set vil være ude med demokratiet som universiteternes grundlæggende styreform. Bekendtgørelsen af 1847 så dagens lys, netop inden det repræsentative demokrati blev indført i Danmark med junigrundloven. Bekendtgørelsen af 2002 og studieordningerne af 2003 har set dagens lys, netop inden den demokratiske styreform vil være historie ved de danske universiteter.



## 2003-ordningerne i korte træk

Som sagt bliver teologistudiet med de nye ordninger delt i en bachelor- og en kandidatuddannelse. Herved harmoniseres studiet med de øvrige længerevarende uddannelser i Danmark. Bacheloruddannelsen er en afsluttet uddannelse, der giver erhvervskompetence og, nok så vigtigt, kvalificerer til optagelse på kandidatuddannelsen. Mon ikke det også fremover vil være sådan, at man for at opnå en reelt brugbar erhvervskompetence vil skulle gå hele vejen til kandidatgraden? Der kræves kandidatniveau på det arbejdsmarked, der aftager de fleste teologer: folkekirken, og dette niveau vil også være kravet de fleste andre steder, hvor teologer får ansættelse: inden for undervisning, kommunikation og rådgivning.

Fagrækken er den velkendte. Hoveddisciplinerne er Det Gamle og Det Nye Testaments Eksegese, Kirke- og Teologihistorie, Dogmatik med Økumenisk Teologi, Etik og Religionsfilosofi samt Praktisk Teologi. Men studiet er tilrettelagt på en ny måde. Studiestarten er ændret, så studiet indledes med bredt introducerende fag, og så studerende uden forkundskaber i latin og græsk får bedre muligheder for at komme igennem de første, sprogtunge semestre. Dernæst er fagene placeret, så de afløser hinanden i en fornuftig progression, og så samspillet mellem dem udnyttes. Mens fagene på bacheloruddannelsen tages i en holdsvis bunden rækkefølge, kan kandidatuddannelsens elementer afvikles i den orden, man ønsker. Den skriftlige dimension er styrket gennem såkaldte

afløsningsordninger, bachelorprojekt og speciale. Og foruden den frihed, der ligger i, at pensumtilrettelæggelsen i princippet er op til den enkelte studerende, kan i alt trekvart årsværk frit anvendes til studier i andre fag, til studier i udlandet eller naturligvis til teologiske studier.

Så meget om ordningerne selv. De kan i deres helhed læses på [www.teol.ku.dk](http://www.teol.ku.dk) eller erhverves ved henvendelse til fakultetet (oplysninger om tlf.-nummer på dette hæftes omslag).

## Teologi og offentlighed

Teologi hører hjemme ved offentlige universiteter. For deres opgave er at forske og undervise i det, der angår os alle, og vel at mærke at gøre det kritisk, gennemskueligt og tilgængeligt. Fælles for fagområderne ved universitetet er kort sagt den forudsætning, at der er sandhed i de erkendelser, der gøres, og at et fags påstande må kunne efterprøves i en strid med andre om, hvad der er sandt. Det særlige ved teologien er så, at den sandhed, som den bringer ind i den videnskabelige samtale, er den sandhed, som troen og religionen hævder. Forudsat at den belyses kritisk og åbent, hører også den til blandt det, der angår os alle. Med den tyske teolog I.U. Dalferth kan man formulere dette sådan, at teologien er en offentlig sag, fordi den relaterer det, den arbejder med, til den offentlighed, som troen og religionen selv anser for den dybeste, nemlig offentligheden over for Gud. Til ordentlig teologi hører offentlighed, og tilsvarende hører der teologi til ordentlig of-

fentlighed, altså til det statslige universitetsvæsen.

Teologi i al almindelighed eller kristen teologi? Hertillands er det de teologiske fakulteters opgave at forske og undervise med kristendommen i fokus og ud fra den. Med den traditionelle arbejdsdeling på universiteterne vil alt andet være fagforsømmelse, og som forholdet mellem fakultet og kirke på den ene side og stat og kirke på den anden har formet sig her i landet, forventer offentligheden, nu i dette ords almindelige betydning, da også, at fakulteterne varetager opgaven sådan, at folkekirken kan se sit behov for, at præsterne er forsvarligt udrustet, opfyldt derved. Den gode præsteuddannelse (eller den teoretiske del af denne) og den gode akademiske teologuddannelse er to sider af samme sag. Om de teologiske fakulteters historiske liaison med folkekirken en dag vil vise sig uselvfølgelig, kan man ikke vide. Men indtil videre taler meget for, at begge parter står sig bedst ved at vedkende sig forholdet til den anden og i øvrigt undgå gensidig omklamring.

## **Hvad de nye studieordninger kan og skal – og ikke kan og ikke skal**

At teologi er en offentlig sag, også i ordets gængse betydning, har at gøre med det, jeg har beskrevet som fagets ydre vilkår: bureaukrati, pædagogisering og demokrati. At især det første, bureaukratiet, men i nogen grad også det andet, pædagogiseringen, er tvetydige størrelser, er indlysende. Det er

vilkår, som det er håbløst og tåbeligt at knibe uden om. Men det er på den anden side også vilkår, som man anstændigvis må forholde sig kritisk til. For skridtet fra retlinet systemforvaltning til tankeløs korrekthed og derfra videre til kynisme er frygtindgydende kort og fristelsen til at kalde universitetet en pølsefabrik nærliggende. Problemet er, at den, der med et skuldertræk falder for denne fristelse, risikerer at få, hvad han eller hun beder om.

Hverken rammestyrt eller pædagogik fører til nye studieordninger. Der skal teologisk faglighed til, og dermed er vi tilbage ved demokratiet. Under demokratiet bindes studiets ydre og indre sammen i så høj grad, som det kan: udadtil uddannelse og erhvervsforberedelse, indadtil teologisk refleksion og erkendelse. Et demokratisk universitetsstyre er det bedste grundlag for, at studieordninger kan udformes, så forskellige fagforståelser kan få råderum. I et universitetsstudium kan en enkelt forståelse af faget ikke ophøjes til norm. Det enkelte fag, den enkelte teologiske forsker og lærer samt den enkelte studerende må have frihed, når det gælder teologisk grundsyn samt valg af emner, projekter og metode. Demokratiet er kostbart, fordi det forudsætter og fremmer denne frihed, og fordi det lægger op til, at fagets ældre og yngre udøvere, lærere og studerende, alle bidrager til tilrettelæggelsen af studiet.

Det er netop på denne baggrund, at vi nu har lagt hvert eneste undervisningsforløb om (nogle gennemgribende, andre i mindre grad), har fornyet hver eneste eksamens-, pensum- og

fagbeskrivelse, har udfoldet store bestræbelser for at nå en hensigtsmæssig rækkefølge af fagene, har udbygget mulighederne for tværdisciplinaritet og er gået længere i retning af en eksplicit beskrivelse af studiets mål end ved tidligere studieordningsændringer.

Men at demokratiet er den bedst tænkelige form, også når det gælder forvaltningen af universitetsstudier, er ikke ensbetydende med, at det kan løse alle opgaver. Den opgave at nå frem til et svar på, hvad teologi er, og hvordan faget bedst gribes an, kan ikke løses demokratisk og heller ikke gennem en nok så demokratisk funderet studieordning. For i denne opgaves

løsning indgår konfrontationen med den dybeste af alle offentligheder – den, som jeg før kaldte offentligheden over for Gud. Mellem offentligheden taget i dén betydning og offentlighed i den almene forstand (som universiteternes hjemsted og som det, der sætter den ydre ramme for universitetets studieordninger) er der ingen direkte sammenhæng, og det skal der heller ikke være. Derfor må opgaven – at svare på, hvad teologi er – i sidste ende løses uden om studieordningerne. Den må løses af den enkelte. For de studerende er det så til gengæld præcis, hvad studieordningerne gerne skulle give både rum for og støtte til.

## **Søren Kierkegaard Selskabet**

**Torsdag den 25. september 2003 kl. 19.30**

Cand.mag. Jacob Bøggild: *Kierkegaard – ironiens tænker.*

**Torsdag den 30. oktober 2003 kl. 19.30**

Foredrag ved lektor Jørgen I. Jensen: *"Det tredje Øjeblik". Forholdet mellem Kierkegaard og Grundtvig.*

**Torsdag den 27. november 2003 kl. 19.30**

Foredrag ved forfatter, cand.scient.: Flemming Chr. Nielsen: *"I levende Live en høist farlig Person."*

**Torsdag den 29. januar 2004 kl. 19.30**

Ph.d. Søren Bruun: *"Viljens dialektik" - Vilje og frihed hos Kierkegaard.*

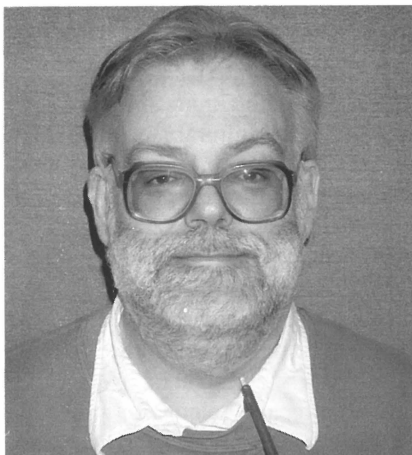
**Alle arrangementer afholdes i Kældercafeen, Købmagergade 44 over gården. Gæstebilletter sælges ved indgangen: 30 kr.**

# Forskerskolen Religion og Samfund

## *Af professor, dr.theol. Niels Peter Lemche*

I tidens ånd samles alting i større enheder, således også ph.d.-uddannelserne ved universiteterne, som i fremtiden i overvejende grad skal gennemføres i forbindelse med egentlige skoler for de ph.d.-studerende, de såkaldte forskerskoler. Det vil i fremtiden kun være muligt at søge om eksterne midler – især fra statens forskningsråd – hvis ansøgningerne kommer via en forskerskole. Meningen med forskerskolerne er at intensivere forskeruddannelsen og at højne kvaliteten af uddannelsen bl.a. gennem et bedre og mere varieret udbud af kurser. Samtidigt skal skolerne også virke som informationscentre for de ph.d.-studerende, hvor de kan finde alle håndoplysninger ikke blot om skolens aktiviteter, men også om aktiviteter ved andre forskerskoler gennem links og henvisninger til disse skolers hjemmesider.

Ph.d.-uddannelsen ved Det Teologiske Fakultet har i et årti været placeret ved fakultetet selv, idet forskerstuderende blev indskrevet ved fakultetet og indplaceret ved de faginstitutioner, som var relevante for deres projekt. I fremtiden indskrives de ved forsker-



skolen og placeres fysisk ved de relevante enheder inden for Det Teologiske Fakultet.

## **Forskerskolen Religion og Samfund**

Det Teologiske Fakultet besluttede for et par år siden at søge en forskerskole oprettet med henblik på dels at imødekomme kravet om kvalitetshøjnelse for fakultetets ph.d.-studerende, dels stadig at holde muligheden åben for eksternt finansierede ph.d.-studerende. En sådan forskerskole kunne oprettes

uden indblanding udefra; det ville dog være at foretrække at søge eksterne bevillinger til etableringen heraf fra Forskeruddannelsesrådet (FUR), der har som en af sine hovedopgaver at støtte sådanne initiativer. Fakultetet besluttede derfor, at undertegnede på fakultetets vegne skulle ansøge FUR om støtte til en forskerskole, der ikke bare omfattede forskeruddannelsen ved Det Teologiske Fakultet, men tillige den ved centrene, der er tilknyttet fakultetet, Søren Kierkegaard Forskningscenteret, Københavns Universitets Center for Afrikastudier, Danmarks Grundforskningsfonds Center for Studiet af Kulturarven fra Middelalderens Ritualer og Danmarks Grundforskningsfonds Center for Subjektivitetsforskning samt ikke mindst Det Humanistiske Fakultets Institut for Religionshistorie.

Fakultetet ansøgte derfor i 2002 FUR om et millionbeløb med henblik på at etablere en forskerskole, som fik navnet Forskerskolen Religion og Samfund (FRS) med en foreløbig indplacering på Det Teologiske Fakultet, og modtog sidst på året en tilbagemelding, ifølge hvilken fakultetet ikke blot blev bevilget det ansøgte beløb, men tilmed så det en anelse forhøjet, samt modtog en evaluering af projektet, der placerede det i allerøverste klasse, således at det blev realistisk at oprette forskerskolen fra 1. januar 2003.

## **Forskerskolens organisation**

Forskerskolen oprettedes med Niels Peter Lemche som forskerskoleleder

og med en bestyrelse, der er sammensat af tre VIP-repræsentanter fra de teologiske afdelinger og to VIP-repræsentanter fra Institut for Religionshistorie samt to ph.d.-studerende fra henholdsvis teologi og religionshistorie. Bestyrelsens opgave er at opslå stipendier inden for skolens område, idet sådanne stipendier opslås bredt inden for hele spektret af emner, som dækkes af skolen. Bestyrelsen skal desuden godkende kursusplaner samt budgettet og i det hele taget tage sig af forhold af relevans for skolens virke.

Ved siden af bestyrelsen nedsættes en styregruppe, hvori indgår repræsentanter for Det Teologiske Fakultet, Institut for Religionshistorie og fra centrene med tilknytning til skolen. Styregruppen skal fungere som et koordinationsorgan for enhederne, der indgår i skolen, men har specielt mht. kursusaktiviteten beføjelser til at evaluere kurser samt foreslå kursusemner.

Den daglige ledelse af skolen består af et sekretariat, der bistår skolelederen, og som fysisk p.t. er placeret ved Afdeling for Bibelsk Eksegese. Oplysninger om organisation, sammensætning af bestyrelse og styregruppe m.v. kan i øvrigt findes på forskerskolens hjemmeside ([www.teol.ku.dk/frs/default.htm](http://www.teol.ku.dk/frs/default.htm)). På denne hjemmeside findes også oplysninger om kontaktpersoner og hovedvejledere – i det hele taget oplysninger om, hvem man skal henvende sig til, hvis man er interesseret i ph.d.-studier inden for forskerskolens rammer.

## Forskerskolens formål og faglige profil

I ansøgningen lød det kort og knapt, at forskerskolen som sit formål har at videreudbygge og konsolidere et nationalt og internationalt tværfagligt forskeruddannelsesmiljø på højeste niveau inden for det teologisk-religionshistoriske fagområde. Forskerskolen er derfor organiseret som et tværfagligt netværk med fagligt centrum i den teologiske og religionshistoriske videnskabelige forskeruddannelse. I de kommende år er det så meningen at konkretisere formålene ved hjælp af samarbejdsaftaler med lignende institutioner i Øresundsområdet – her tænkes bl.a. på Lunds Universitet – med forskerskolen ved Det Teologiske Fakultet i Århus samt med institutioner i det øvrige Skandinavien. Herved skulle der i fremtiden gives de ph.d.-studerende ikke blot lejlighed og mulighed for at vælge mellem et meget varieret kursusudbud, men også for at supplere lokal vejledning med vejledning fra forskere inden for deres fagområde i det øvrige Skandinavien.

Forskerskolens fagområder omfatter en række fagdiscipliner. Inden for teologi: bibelvidenskab, kirkehistorie og systematisk teologi; og inden for religionshistorie: religionshistorie, religionssociologi og kristendomshistorie.

## Kurser inden for Forskerskolen

Forskerskolen vil i de kommende år tilbyde en række kurser til de ph.d.-studerende. I opstartsåret 2003 gennemføres et større kursus med temaet

”Den Sakrale Tekst”, som er berammet til at finde sted i sidste halvdel af november måned. Det er det første af tre tilbagevendende kurser, der arrangeres af forskerskolen, og vil i 2004 blive fulgt af et ph.d.-kursus med titlen ”Religion og Samfund” og i 2005 af kurset ”Religion og Globalisering”. Disse kurser opbygges som internatkurser af tre dages varighed og er tilbagevendende, således at kurset fra 2003 gennemføres igen i 2006 og så fremdeles.

Ud over disse kurser kommer et videnskabsteoretisk kursus, som skal være obligatorisk for skolens ph.d.-studerende og har videnskabsteori som sit emne, samt de ph.d.-kurser og seminarer, som hver af institutionerne, som er tilknyttet forskerskolen, vil gennemføre – gerne i form af forskningsseminarer (seniorseminarer), der er fagspecifikke. Sådanne fagspecifikke ph.d.-seminarer kan også have form af workshops, hvori den enkelte ph.d.-studerende fremlægger sit projekt, og hvor der bliver lejlighed for deltagerne til at diskutere ikke mindst metoder og indfaldsvinkler.

Sidst, men ikke mindst har forskerskolen til opgave at styrke vejledersiden med særlige vejlederkurser, som gennemføres for potentielle ph.d.-vejledere samt for forskere med tilknytning til forskerskolens institutioner, der allerede fungerer som vejledere.

## Udblik

Ph.d.-uddannelsen ved Det Teologiske Fakultet og ved Institut for Religionshistorie har i en årrække fungeret udmærket. For teologis vedkommende

har vi kunnet rose os af en relativ høj gennemførelsesprocent, specielt hvad angår ph.d.-studerende, der har oppebåret stipendier fra universitetet. Der har imidlertid været en række problemer knyttet til forskeruddannelsen. Heraf kan især for Det Teologiske Fakultet nævnes økonomiske indskrænkninger, som har bevirket, at antallet af ledige stipendier, der kan slås op, har været særdeles begrænset. Dertil kommer en selvskabt "plage". Gennem sit engagement i grundforskningscentre har fakultetet bundet en betragtelig del af sine stipendiemidler i samfinansierede stipendier, der deles mellem fakultetet og de respektive centre. Resultatet er en tilsvarende indskrænkning af stipendier, der kan slås op inden for de traditionelle teologiske fagområder med de problemer for den fremtidige rekruttering af lærerkræfter, som en sådan udvikling vil medføre.

For Institut for Religionshistorie gælder særlige forhold, idet instituttet ikke selv slår stipendier op. Alle stipendier slås op af Det Humanistiske

Fakultet bredt inden for hele fakultetets fagområde, og de udvalgte stipendiater indplaceres derefter ved de relevante faginstitutter. I praksis har det betydet, at der i gennemsnit per år er tildelt instituttet én ny ph.d.-studerende finansieret af fakultetets stipendiemidler.

Forskerskolen kan og skal tilbyde samfinansiering af ph.d.-stipendier og kan derved "strække" beløbet, der er til rådighed hertil, således at der bliver et (desværre) mindre ekstra antal stipendier til rådighed til opslag. For tiden er der mellem 20 og 25 ph.d.-studerende tilknyttet forskerskolen. I ansøgningen fra 2002 til FUR tales der om en fremtidig bestand på 25 til 30 ph.d.-studerende. Den egentlige tilvækst af ph.d.-studerende er derfor ikke ret betydelig; men etableringen af skolen skulle dog medvirke til, at det bliver lettere at opnå støtte til ph.d.-studerende andetstedsfra. Et forsigtigt skøn vil anslå det ideelle antal til at skulle ligge mellem 30 og 40 ph.d.-studerende. Der er dog nogen vej igen, før dette antal kan nås.

# Fagre ny verden eller skønne spildte kræfter? Lidt om it-strategien på Det Teologiske Fakultet.

***Af adjunkt, ph.d. Carsten Selch Jensen***

Besøgende på Det Teologiske Fakultets hjemmeside har måske bemærket, at der i foråret dukkede et nyt link op på startside. Det drejer sig om en kort omtale af internetbaseret fjernundervisning ved fakultetet. I alt udbydes der her i efteråret tre fjernundervisningskurser på engelsk. Det er således tanken, at de tre kurser alene skal kunne følges via Internettet, uden at studerende og undervisere på noget tidspunkt mødes *face to face*. For så vidt er der tale om et nybrud i forhold til de sædvanlige undervisningsformer ved Det Teologiske Fakultet. Samtidig er der tale om satsning, der ligger helt i tråd med den overordnede it-strategi på Københavns Universitet.

## **En overordnet it-strategi på Københavns Universitet**

I erkendelse af at der var behov for en fælles strategi på Københavns Universitet på det it-politiske område, blev der tilbage i 2000 nedsat en arbejds-



gruppe under det rektorale it-udvalg. Det var arbejdsgruppens opgave at udforme en overordnet it-strategi for hele universitetet og herunder pege på områder, hvor man med fordel ville kunne udvide og optimere anvendelsen af it-teknologi i institutionens mangesidige arbejdsopgaver. Arbejdsgruppen pegede herunder på administration, forskning og undervisning som sær-



lige vigtige fokusområder, hvad angår implementeringen af nye it-mæssige tiltag. Man ønskede på den måde at tilpasse universitetets kerneområder til de nye informationsteknologiske strukturer, som har kendetegnet den generelle samfundsudvikling nationalt som internationalt.

Konkret pegede arbejdsgruppen på vigtigheden af en generel integration af IT i undervisningen på alle fakulteterne samt på en optimal udnyttelse af forskellige it-redskaber og -metoder i universitetets mangesidige forskningsaktiviteter. Ligeledes understregede man vigtigheden af at få udviklet nye arbejdsformer imellem studerende og undervisere – eksempelvis it-baseret fjernundervisning, der selvfølgelig kunne antage en række forskellige former under behørig hensyntagen til de forskellige fagtraditioner, der findes samlet på universitetet. Det overordnede mål var (og er) her at få udviklet undervisningstilbud og -metoder, der klart tilgodeser eventuelle nye målgrupper i samfundet med interesse i universitetets mangeartede undervisningstilbud og -kompetencer.

På baggrund af arbejdsgruppens og det første rektorale it-udvalgs udmeldinger omkring årsskiftet 2001/2002 er der siden blevet iværksat en revision af den overordnede it-strategi for Københavns Universitet. Det er sket på baggrund af de til da indhøstede erfaringer. Kernepunkterne er dog fortsat fokuseret omkring forskellige forsknings-, undervisnings- og administrationsforbedrende tiltag. Om den overordnede målsætning hedder det således, at det er målet "... at højne

kvaliteten af forskning, undervisning og forskningsformidling samt synliggøre Universitetet og de enkelte fagområder nationalt såvel som internationalt" (jf. *Overordnet it-strategi for Københavns Universitet*, stk. 2).

## **It-strategien på Det Teologiske Fakultet**

Også på Det Teologiske Fakultet har man igennem sit eget it-udvalg arbejdet indgående med klarlæggelsen af en it-strategi. Den tager selvfølgelig udgangspunkt i Universitetets overordnede strategi, men tager samtidig hensyn til den faglige egenart omkring forskning og undervisning, der er gældende inden for de teologiske fagområder. Særligt har man valgt at fokusere på en oparbejdelse af medarbejdernes kompetencer inden for *it-baseret* og *it-understøttet* undervisning. Generelt er det målet at kunne tilbyde de studerende en tidssvarende undervisning, samtidig med at Fakultetet som sådan udvikler sig til en aktiv medspiller i den nationale og internationale uddannelses- og efteruddannelsesverden. Herved vil Fakultetet også give et vægtigt bidrag til vidensdelingen, der udtrykkes meget eksplicit i den ny universitetslov.

Som en konkret udmøntning af denne målsætning blev det i efteråret 2002 besluttet at opslå et adjunktur med henblik på en implementering af nogle af tiltagene inden for den *it-baserede* og *it-understøttede* undervisning. Den 1. marts i år blev jeg ansat i stillingen og kom dengang fra en stilling som forskningslektor ved Institut

for Historie, Kultur og Samfundsbeskrivelse på Syddansk Universitet i Odense. Her havde jeg primært arbejdet med kirkehistoriske problemstillinger og blev derfor ved min ansættelse på Det Teologiske Fakultet fagligt tilknyttet Afdeling for Kirkehistorie.

Udvikling af den *it-baserede* og *it-understøttede* undervisning står som nævnt centralt i Fakultetets it-strategi. Hermed tænker man for det første på en undervisning, der overvejende eller udelukkende gennemføres via Internettet (altså en *it-baseret* undervisning). For det andet tænkes der på en traditionel klasseundervisning, hvor dele af it-teknologien (fx Power Point, hjemmesider, konferenceprogrammer, Chats m.m.) indgår som væsentlige elementer i forbindelse med undervisnings gennemførelse (altså en *it-understøttet* undervisning).

## Den it-baserede undervisning

Tre kurser var som sagt blevet udpeget som pilotprojekter for etableringen af fjernundervisningstilbud ved Det Teologiske Fakultet. Det drejer sig om følgende kurser, der samtidig repræsenterer de tre afdelinger ved Fakultetet: "History of Israel and Palestine in Ancient Times", "The Arts and the History of Christianity in European Culture" og "Introduction to Søren Kierkegaard". En nærmere beskrivelse af hvert af de enkelte kurser kan som nævnt ses på fakultetets hjemmeside under rubrikken *Internetbaseret Fjernundervisning*. Kurserne udbydes på engelsk. De er net-baserede, og tanken er, at man skal kunne følge dem, uan-

set hvor på kloden man befinder sig, blot man har adgang til Internettet. Kurserne, der niveau- og pensummæssigt er tilpasset normerne ved teologistudiet, kan søges af studerende i flere kategorier: af studerende under Åben Uddannelse, af udenlandske gæststuderende af forskellig slags samt selvfølgelig af Københavns Universitets egne teologistuderende. Nærmere oplysninger om tilmelding fås enten hos undertegnede eller via Det Internationale Kontor. De tre kurser vil indledningsvis blive udbudt i indeværende semester (efteråret 2003) og vil på baggrund af en løbende evaluering danne udgangspunktet for nye tilbud om fjernundervisning til foråret. Dermed har Fakultetet taget de første skridt i retning af at omsætte dets it-strategi til virkelighed.

Forud for lanceringen af de tre pilotprojekter gik en periode med intensive forberedelser, hvor vi for det første skulle beslutte os for det software, der skulle udgøre den tekniske ramme for kurserne og dermed selve forudsætningen for overhovedet at kunne udbyde net-baseret undervisning – i dette tilfælde konferenceprogrammet *Blackboard*. Herefter blev der tilrettelagt teknisk-pædagogiske kurser for de involverede faglærere samt særlige kurser for det teknisk-administrative personale omkring administrationen af kursus-tilmeldinger etc.

Et område, der har krævet særlig stor opmærksomhed, er den it-pædagogiske side af fjernundervisning. Det Teologiske Fakultet har faglærere med stor forsknings- og undervisningsmæssig erfaring, og som i det daglige vare-

tager forskningsbaseret undervisning af høj kvalitet for de studerende under teologistudiet. Når man tager et nyt medie i brug – i dette tilfælde Internettet og et konferenceprogram som Blackboard – kræver det imidlertid, at man gør sig nogle overvejelser over læringsformer og stoftilegnelse i et meget anderledes miljø end det, man er vant til, nemlig et virtuelt miljø. Derfor blev denne del af fjernundervisningen diskuteret forud for lanceringen af kurserne og vil også indgå i den samlede evaluering af kursusforløbet.

## Den it-understøttede undervisning

Det andet satsningsområde for Det Teologiske Fakultet er som nævnt den *it-understøttede* undervisning, hvor de enkelte faglærere, på baggrund af deres omfattende faglige og didaktiske erfaringer, inddrager it-teknologien i undervisningen, hvor det vil kunne være en gevinst for både dem selv og de studerende. Man kunne fx forestille sig, at man ved hjælp af programmet Blackboard digitaliserede kursusplaner, litteraturlister og meget andet, der dermed ville være tilgængelige for de studerende i forbindelse med de enkelte kurser, samtidig med at materialet uden de store problemer ville kunne opdateres hen ad vejen. Dertil vil man kunne føje andre typer af tekster og *hand-outs* med relevans for undervisningen; eksempelvis læsenoter og kommentarer til gennemgåede tekster og eventuelt ligefrem kommenterede tekstudgaver udfærdiget af faglærerne selv i samarbejde med de studerende.

Henvisninger til Internetsider vil ligeledes kunne annonceres via Blackboard, der også indeholder forskellige faciliteter til annoncering af ekstraforelæsninger, ændringer af undervisningstidspunkter etc.

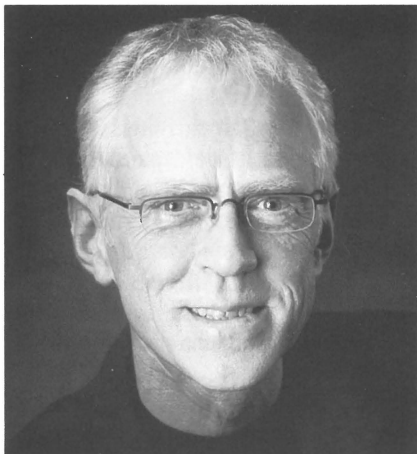
Samtidig vil det være muligt (på fx større hold) at lade de studerende arbejde sammen i mindre grupper via de såkaldte digitale *chat-rooms*, der kun vil være tilgængelige via nettet. Her vil underviser og studerende kunne udveksle spørgsmål, opgavebesparelser og egentlige emneopgaver igennem et program som Blackboard

## Ikke maksimal, men optimal it-udnyttelse

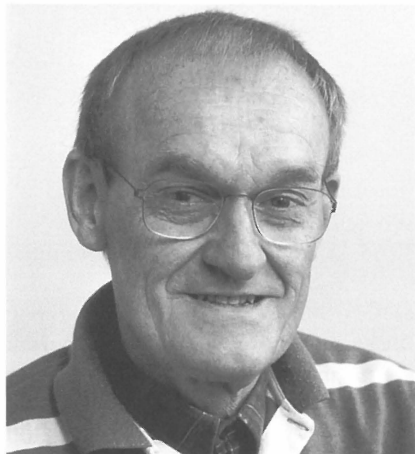
IT er blevet en del af hverdagen for langt de fleste mennesker – ikke mindst i forbindelse med arbejde og uddannelse, hvor den moderne teknologi fylder ganske meget. Implementeringen af en it-strategi på Det Teologiske Fakultet har dog ikke den *maksimale* udnyttelse af teknologien som mål. En masse gode ideer vil da blot blive kvalt i en teknologiseret malstrøm, uden positiv indvirkning på forskning og undervisning. "*Fagre ny verden*" bliver i så tilfælde til "*skønne spildte kræfter*". I stedet gælder det om at finde frem til den mest optimale udnyttelse af it-teknologien, hvor administrationen, forskningen og undervisningen understøttes på en god og tidssvarende måde, der skaber nye muligheder for brugerne.

# Schleiermacher-Kierkegaard Kongres København, 9. til 13. oktober 2003 Tema: Subjektivitet og sandhed

*Af direktør, dr.theol. h.c. Niels Jørgen Cappelørn og  
professor, dr.theol. Theodor Jørgensen*



Et centralt tema i moderniteten og i senmoderniteten er spørgsmålet om menneskets subjektivitet. Det hænger nøje sammen med den emancipationsbevægelse i europæisk kultur og åndsliv, som tog sin begyndelse i renessancen og for alvor slog igennem i oplysningstiden. Mennesket kom til at stå i centrum af sin virkelighed og



blev med sin bevidsthed opfattet som virkelighedskonstituerende. Ikke mindst Immanuel Kants filosofi blev her skelsættende også ved den indflydelse, den udøvede på eftertiden, ikke mindst på den tyske idealisme. Ved at sætte spørgsmålstejn ved, om objektiv erkendelse af verden, som den er i sig selv, i det hele taget er mulig, koncen-

trerede man opmærksomheden om det menneskelige subjekt, dets fornuft, vilje og selvbevidsthed. Af afgørende betydning blev her også romantikkens fremhævelse af individualiteten og historiciteten både for det enkelte menneske og for menneskelige fællesskabers vedkommende. Det gjaldt om at udvikle sin individualitet. Dannelsesaspektet kom til at stå centralt. Bevidsthedsfilosofien har været fremtrædende i det 19. og 20. århundrede og blev fremmet af psykoanalysens fremkomst. Den er også blevet og bliver fremdeles modsagt, men interessen for den er ikke mindst i disse år øget. Det er sigende, at der herhjemme netop er blevet oprettet et tværfagligt Center for Subjektivitetsforskning af grundforskningsmidlerne, der som bekendt har fået sæde ved Det Teologiske Fakultet her.

Centrale skikkelser i subjektivitetsfilosofien er teologen, filosofen og pædagogen *Friedrich Schleiermacher* (1768-1834) og filosofen og teologen *Søren Kierkegaard* (1813-1855). Interessen for begge er stærkt tiltagende i disse år. Det resulterede i dannelsen af et internationalt Schleiermacher Selskab i 1996, hvis første internationale kongres i 1999 samlede ca. 300 deltagere fra fjern og nær. Og herhjemme er både den hjemlige og internationale interesse dokumenteret ved Søren Kierkegaard Forskningscentret, der til stadighed huser forskere fra ind- og udland samt besørger den nye store videnskabelige udgave af Kierkegaards værker og endvidere er hovedmedansvarlig for nye udgaver på tysk, engelsk og kinesisk.

I 1999 besluttede man på Schleiermacher Selskabets generalforsamling at søge kontakt med Søren Kierkegaard Forskningscentret om sammen at arrangere en kongres i 2003 om Schleiermacher og Kierkegaard i deres betydning for problemstillingen *Subjektivitet og sandhed*. Det er nærliggende at behandle disse to tænkeres forfatterskaber sammen, både på grund af deres saglige betydning for hele problemstillingen, og på grund af den indflydelse, som Schleiermacher har haft på Kierkegaard, og som Kierkegaard åbent, men også kritisk vedkender sig. Samarbejdet blev etableret i 2000, og som samarbejdspartnere er endvidere blevet inddraget Søren Kierkegaard Selskabet med sæde i København samt Det Teologiske Fakultet ved Københavns Universitet. Sidst er Center for Subjektivitetsforskning indtrådt som samarbejdspartner.

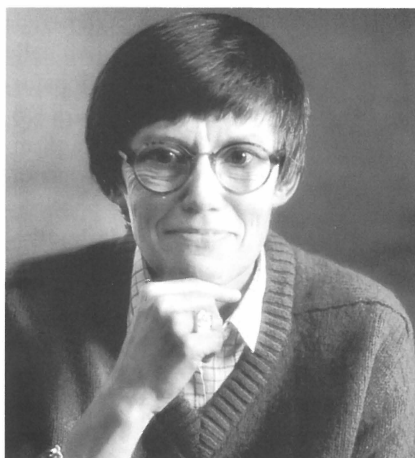
På indeværende tidspunkt er det lykkedes os at få tilsagn fra en hel række kompetente forskere fra Europa, USA og Japan til at bidrage med forelæsninger ved kongressen, der vil finde sted på Københavns Universitet, hovedbygningen. Programmet dækker et bredt område indenfor begge tænkeres forfatterskab og virkningshistorie. Af seminarerne forventer vi en intensiv og uddybende debat forskerne imellem, ligesom der er givet mulighed for præsentation af "papers" fra unge forskere. Se nærmere på kongressens hjemmeside: [www.sk.ku.dk/Schleiermacher-Kierkegaard/](http://www.sk.ku.dk/Schleiermacher-Kierkegaard/), der om kort tid vil stå åben.

# Man sætte Ølse for, man sætte Ølse bag

## **Af lektor, cand.theol. Lone Fatum**

Ifølge en anekdote indgik en vis konferensråd engang et væddemål med J.H. Wessel om et rim på ordet *pølse*. Ovenstående er en del af konferensrådets bidrag om pigerne i Magle-Ølse, og verset slutter med ordene: Pølsen beholder dog sin smag.

Det var efter gennemlæsningen af Martin Schwarz Laustens bog, *Oplysning i Kirke og Synagoge* (Akademisk Forlag 2002), om forholdet mellem kristne og jøder i den danske Oplysningstid (1760-1814), at jeg kom i tanker om anekdoten. For det er åbenbart med jødeforagten blandt kristne i det officielle Danmark som med pølser: Hvad enten vi befinder os i den lutheriske ortodoksi, i pietismens tid eller i oplysningstiden, så beholder diskriminationen sin centrale placering i de danske jøders kulturhistorie og sin velkendte grimme smag. Trods de væsentlige reformer, der omsider kom til at præge vilkårene for jøderne i Danmark fra slutningen af 1700-tallet og frem til den kgl. anordning om jødernes borgerlige frihedsrettigheder fra 29. marts 1814, og trods den intellektuelle, sociale og moralske udvik-



ling, der prægede jøderne selv under indflydelse fra især tyske jøders oplysningstanker, er hovedindtrykket det forstemmende: At anti-judaismen ikke mindst blandt professorer, præster og københavnske embedsmænd fortsætter ufortrødent, og at prisen for borgerret og formel integration for jøderne selv har været høj.

Med *Oplysning i Kirke og Synagoge* har Martin Schwarz Lausten færdiggjort sit ambitiøse projekt om jøderne i Danmark. Bogen, der består af

i alt 670 sider, er bind 3 efter *Kirke og synagoge* fra 1992 på 536 sider og *De fromme og jøderne* fra 2000 på 667 sider. Alt i alt en præstation på 1873 sider, og denne kvantitative *tour de force* bliver ikke mindre imponerende af, at langt det meste af bøgerne beror på det minutøse detailarbejde med hidtil utrykte, ubenyttede eller ukendte kilder som breve, dagbøger, officielle kopi- og conceptbøger, kirkebøger og universitetsprotokoller. Man kan indvende, at bind 3 ikke har samme underholdningsværdi som bind 2. Undervejs igennem de uhyre detaljerede gengivelser af de mange individuelle sagsbehandlinger med diskussionsforløb og gentagne høringsrunder fra Københavns Magistrat til Danske Kancelli og retur (eller omvendt) via professorer, biskop, præster og politimester gribes man i at savne de tragikomiske Halle-missionærer fra bind 2, der ifølge egne troskyldige dagbogsoptegnelser tumlede så ualmindelig klodset omkring blandt jøderne både i København og i provinsen i første halvdel af 1700-tallet.

Men hvad bind 3 måtte mangle af umiddelbart underholdende indslag, har det til gengæld i rigelige mængder af social-, kultur- og ideologihistorisk information samt konkrete personhistoriske oplysninger. Og det er faktisk ganske interessant at følge de forskellige sagsforløb; dels fordi de gør diskriminationens ofre konkret anskuelige på godt og ondt og personificerer de største jødeforagtere i Københavns Magistrat og blandt professorer og universitetsteologer; dels fordi de viderefører indtrykket fra de tidligere

bind af Danske Kancelli og landets regent som de relativt mest liberale og mest medmenneskeligt indstillede.

Som det fremgår af bogens kortfattede indledning (s. 11-21), er det de dramatiske forhold i kongehuset efter Frederik d. 5's død i 1766 med oplysningsmanden og fritænkeren Struensee som den reelle magthaver indtil 1772 og derefter med Ove Høegh-Guldberg som den liberale Struensees reaktionære modsætning indtil 1784, der karakteriserer de nationale og politiske forhold både for kristne og jøder i Danmark i sidste halvdel af 1700-tallet. Først da Christian d. 7 døde i 1808, og den hidtil regerende kronprins formelt kunne overtage tronen som Frederik d. 6, slog oplysningstankerne og de liberale idealer for alvor igennem med betydningsfulde reformer på snart sagt alle væsentlige områder fra landbrug og erhvervsliv over skole- og undervisningsvæsen til socialvæsen og slavehandel. Det er takket være denne blanding af europæiske oplysningsideal og praktisk, nationalpolitisk reformvilje, at livs-, uddannelses-, arbejds- og boligforhold også for jøderne efterhånden blev forbedrede.

Oplysningstanker og -ideal samt konkrete krav om reformer prægede imidlertid også det jødiske samfund indadtil fra omkring 1780. Bogens afsnit II (s. 22-142) skildrer de alvorlige splittelser, der opstod i forholdet mellem de konservative, rabbinsk dominerede og talmudisk orienterede jøder med De Ældste i spidsen på den ene side og de moderne, liberale, ofte veluddannede og meget integrationsivrige

reformjøder på den anden side. Reformjødernes ønskede en oplysningsjødedom i Danmark magen til den tyske, præget af Moses Mendelsohn, som var deres personlige inspiration og autoritet. De krævede fx forbedringer af fattigforsorg og skolevæsen og adgang for jøder til universitetet. Men de nøjedes ikke med at angribe det jødiske samfunds selvforvaltning med anklager om korrupsion og uduelighed; i deres bestræbelser for at fremme en moderniseret og kulturåben jødedom angreb de tillige den traditionsbevidste jødiske selvforståelse ved at bære parodyk, ved at tale om *præst* i stedet for *rabbiner*, ved at kræve det hebraiske og rabbinske sprog afløst af dansk eller tysk og ved at anmode kongen om officielt at forbyde brugen af ordet *jøde*. At så vidtgående bestræbelser vakte protester blandt det store flertal af konservative jøder, kan ikke undre. Da kongen havde modtaget en skrivelse, underskrevet af 167 fremtrædende repræsentanter for det jødiske samfund, der udførligt og velbegrundet afviste samtlige reformforslag, blev sagen henlagt i 1797. Ikke desto mindre fortsatte det nødvendige, mindre rabiate reformarbejde, fx med en stærkt tiltrængt forbedring af det jødiske skolevæsen, indtil frihedsanordningen i 1814.

I et forsøg på konkret at finde udtryk for, hvordan periodens officielle kristne talsmænd så på jøder, har Martin Schwarz Lausten gennemlæst en række prædikensamlinger, trykte lejlighedstaler samt fremstillinger af jødernes historie (jf. afsnit III, s. 143-204). Det er en storartet ide, der des-

være blot ikke efterlader megen tvivl om, at alt er ved det gamle – bogstaveligt taget. For ét er åbenbart oplysningsidealer, fornuftsreligion og borgerdydsmoral; noget andet er, at den nytestamentlige anti-judaisme fastholdes uafkortet, når prædikenteksten inviterer til det. Fordi jøderne er ansvarlige for Kristi død, er de stadigvæk under Guds straf, og det forklarer deres ulykkelige historie. Det er en velfortjent straf, som kristne bør tage ved lære af, og som vil vare ved, så længe jøderne fremturer i deres fjendskab imod de kristne, og når de så i øvrigt er, som de er, præget af stolthed, hårdnakket dumhed, løgnagtighed, sanselighed, pengeker griskhed etc. etc.

Ikke alle gør dog fjendebilledet af jøderne i evangelierne til en dom over samtidens jøder. Christian Bastholm, kgl. konfessionarius, gør fx ikke; han ser med Paulus frem til jødernes eskatologiske omvendelse og regner derfor jødedommen for en foreløbig og ufuldstændig religion. Også ifølge N.E. Balle er der en frelsesmulighed for jøder, og han synes bevidst at undgå at bruge NT-tekster til direkte polemik imod sin samtids jøder; for ham drejer korsfæstelsen sig ikke om jøderne som Jesu mordere, men om Guds forudbestemmelse. Balle var Sjællands biskop fra 1783 til 1808. Han havde personligt kendskab til adskillige jøder, bl.a. nogle, som han hjalp i forbindelse med deres overgang til kristendommen, og med sin liberale imødekommenhed fik han en betydelig indflydelse på mange af tidens sager om jøder og jødiske forhold. Så meget desto mere forstemmende er det at fin-



de en god portion af de sædvanlige fordomme også hos ham. I *Den litterære Jødefejde* i 1813 lod Bastholm sig involvere med et groft anti-jødisk skrift, der spørger retorisk, om jøder er skadelige eller gavnlige borgere i staten. Til forsvar for jøderne skrev derimod Balle og kom således i selskab med bl.a. St. St. Blicher og Jens Baggesen (jf. i afsnit IV, s. 341-74).

Martin Schwarz Lausten gennemgår en række vidt forskellige sager, der sammen tegner et billede af den ængstelige vrangvilje og de mange indgroede fordomme, der hersker såvel blandt verdslige som blandt åndelige øvrighedspersoner, når der skal tages stilling til konkrete sager om fx blandede ægteskaber, om jøders mulighed for at opnå akademiske grader, om adgang for jøder til ikke-jødisk begravelse eller en ansøgning om tilladelse til at oprette et jødisk trykkeri. Københavns Magistrat er allerede blevet fremhævet for sin konsekvent negative og ofte direkte forhånende behandling af jøder. I skurkerollen optræder imidlertid også professor i orientalske sprog, J. Chr. Kall, der som hebraiskkyndig ofte blev benyttet som regeringens ekspert i jødiske anliggender; hans udtalelser og anbefalinger er præget af en bemærkelsesværdig jødeforagt. Både professoratet og de diskriminerende fordomme videreføres desværre af sønnen, N. Chr. Kall. En af de mere snurrige sager, hvori flere præster involverer sig, drejer sig om de såkaldte *præstepenge*, som sognebørnene forventedes frivilligt at betale til præstens underhold ved to faste årlige indsamlinger. Da jøderne i Kø-

benhavn især havde til huse i gaderne omkring Helligåndskirken og Nikolaj Kirke, klagede især kapellanerne ved disse kirker over alt for ringe indtægter. Og det blev herefter pålagt det jødiske samfund ved De Ældste at betale præstepenge med den begrundelse, at jøderne – ved at bo, hvor de boede – tog plads op for kristne sognebørn, som kunne have bidraget til indsamlingerne (jf. i afsnit IV, s. 205-19).

Ligesom bind 2 rummer også bind 3 adskillige detaljerede små skæbnefortællinger om jøder, der vil være kristne (afsnit V, s. 375-589). Nogle er tydeligvis platugler, der går efter de penge, der udbetales i undervisningsperioden; nogle er sølle, utilpassede personer, der håber på at bedre liv med arbejde og social tilknytning, hvis blot de bliver kristne; andre vil trodse forældre og familiens moral; kun ganske få synes at have mere end et overfladisk kendskab til kristendommen og at vide, hvad de gør. Mens der ifølge Martin Schwarz Lausten var i alt 121 jødiske proselytansøgere i perioden 1700-1760, var der i alt 120 i perioden 1761-1814.

Tallene skal ses på baggrund af, at antallet af jøder i Danmark voksede fra ca. 650 i 1766 til ca. 2000 i 1800, mens Københavns befolkning voksede tilsvarende fra ca. 92.000 til ca. 101.000. Mens det i den pietistiske periode var en kongelig hjertesag at omvende jøder, er interessen kølnet mærkbart i oplysningstiden. Måske ikke mindst under indtryk af de mange menneskelige problemer og de meget få positive resultater, som fulgte af bestræbelserne.

Det er først og fremmest en stofmættet og informativ bog, Martin Schwarz Lausten har skrevet. Selv om detailrigdommen og de ofte ret omstændelige gengivelser af både skrifter og sagsforløb kan virke overvældende, er bogen tillige både historisk og menneskeligt fængslende. Nøgternt, en smule pedantisk og med kun små an-

tydninger af indignation gennemgås sag efter sag, emne efter emne, og således afsløres diskriminationen endnu engang i alle sine gerninger og alt sit væsen.

Ikke sandt? *Man sætte Ølse for, man sætte Ølse bag, Pølsen bevarer dog sin smag.*

## **Theologisk Forening**

### **Tirsdag den 16. september 2003 kl. 19.30**

Prof., dr.theol. Martin Schwarz Lausten: *Jøderne i Danmark* (foreløbig titel).

### **Tirsdag den 7. oktober 2003 kl. 19.30**

Debatmøde om *Paulus og Luther – og Luthers brug af Paulus* (foreløbig titel).  
Indlæg ved ph.d. Anna Vind, København, lektor Anders Klostergaard Petersen, Århus, lektor Carsten Pallesen, København.

### **Tirsdag den 28. oktober 2003 kl. 19.30**

Lektor, dr.theol. Niels Grønkjær, Århus: *Hans Blumenberg og moderniteten* (foreløbig titel).

### **Tirsdag den 11. november 2003 kl. 19.30**

Ph.d. Lise-Lotte Malmgart: *De professionelle og de frivillige i folkekirken – i anledning af menighedsrådslovens 100 års dag* (foreløbig titel).

### **Tirsdag den 25. november 2003 kl. 19.30**

Ph.d. Cecilie Rubow: *Præster – identitet og autoritet* (foreløbig titel).

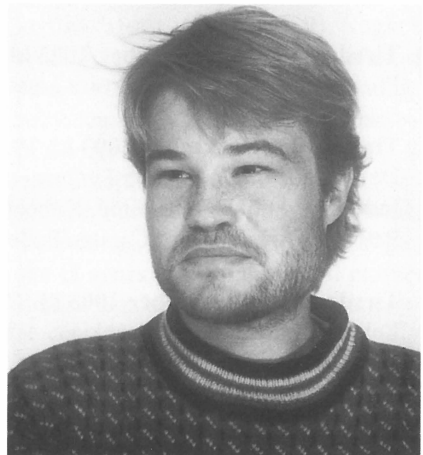
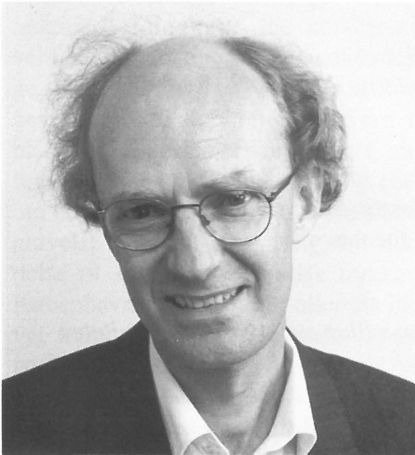
### **Fredag den 19. december 2003 kl. 18.30**

Den traditionelle julefest. Spisning, revy, causør og dans.

**Alle arrangementer (bortset fra 19. december) afholdes i Kældercafeen, Købmagergade 44 over gården.**

# Filosofi ved kristendommens rødder

*Af professor, dr.phil. et theol. Troels Engberg-Pedersen  
og lektor, cand.theol. Henrik Tronier*



Overskriften er titlen på et satsningsområde, som Statens Humanistiske Forskningsråd har valgt at støtte gennem de næste tre år. Forskningsprojektet vil foruden os selv involvere to ph.d.-stipendiater. Projektets overordnede anliggende er at afprøve, om – og i givet fald i hvilket omfang og på hvilken måde – græsk-romersk filosofi ligger bag kristendommen allerede i dens tidligste overleverede skriftlige form: Det Nye Testamente.

For mange vil tesen måske forekomme kontraintuitiv, og nogle vil måske finde den direkte ubehagelig i sine implikationer. Hvad har fornuft og filosofisk refleksion dog med religion og tro at gøre? Ikke meget, hvis man følger portrættet af religion og kirke i dagens mediebillede – og vel heller ikke meget ifølge en udbredt selvforståelse i folkekirken i dag.

## Baggrund

Også blandt forskere i Det Nye Testamente vil tesen vække skepsis. For to meget stærke ideologiske forestillinger har siden romantikken stillet sig hindrende i vejen for overhovedet at tage projektets hovedproblem alvorligt. Traditionelt har det været opfattelsen, at kristendommen først gradvis – gennem 2. århundrede – kom i direkte kontakt med græsk-romersk filosofi, mens man om den tidligste kristendom i Det Nye Testamente har ment, dels at den afspejlede ”folkedybet” neden under den elitære kulturelle overbygning, dels at den under alle omstændigheder var en religion med stærke jødiske rødder og derfor i sit udgangspunkt per definition forskellig fra den græsk-romerske, hellenistiske kultur – ikke mindst filosofien.

Hvad angår det sidste, har man imidlertid på det seneste indset, at den tidligste kristendom ganske rigtigt var en form for jødedom, men at jødedommen i tiden omkring Jesu fødsel også var en form for hellenisme. Den modsætning mellem (kristendom/) jødedom og hellenisme, man tidligere tog for givet, har vist sig at være en ideologisk konstruktion. Med opløsningen af denne påståede dikotomi er vejen ryddet for en langt mere differentieret analyse af forholdet mellem et specifikt element i græsk-romersk kultur, filosofien, og de samlede udkast til verdensbilleder, man møder i jødiske og kristne skrifter før og efter Jesus.

Sammen med dette opgør med en grundlæggende dikotomi bag forståelsen af den tidligste kristendom hører

også dekonstruktionen ud fra et postmoderne grundperspektiv af en række andre dikotomier, der har præget den traditionelle forståelse af forholdet mellem den tidligste kristendom og dens samtidige kultur, fx mellem åbenbaring (tro/religion) og filosofi (rationalitet), mellem et historisk-tidligt verdensbillede og et statisk-rumligt og mellem en monistisk og en dualistisk antropologi, herunder mellem en historisk selvforståelse og en metafysisk. Dermed opstår der helt nye behov for at trænge bag om de overleverede klicheer i forståelsen af Gudsforhold, verdensbillede, andre og selvforhold i antikken.

Hvad angår det første, forestillingen om kristendommen som afspejlede folkedybet, har specielt anvendelsen (fra ca. 1980 og frem) af nye litterære analyseperspektiver på Det Nye Testaments skrifter skærpet forskernes fornemmelse for skrifternes litterære kompleksitet og sofistikerede fortolknings- og argumentationsstrategier. Også denne udvikling gør det mere naturligt nu end tidligere at undersøge, om den form for samlet verdensbevidsthed og fortolkningsstrategier, der forelå i antik filosofi, også kan ses at ligge væsentligt bag de tidligste kristne skrifers udfoldelse af den kristne religion allerede ved begyndelsen.

Ikke desto mindre berører dette problemfelt et spørgsmål, som under alle omstændigheder vil stå centralt i projektet: om ideernes sociale forankring og relevans. Nok er det projektets tese, at de tidligste kristne tekster ikke udelukkende afspejler folkedybet, men også reflekterer en bevidsthed af

den type, som indgår i græsk-romersk filosofi. Alligevel er det oplagt, at de ikke *kun* befinder sig på det samme intellektuelle og (specielt) sociale niveau som filosofien, men også rummer dimensioner, der adskiller dem fra den. Projektet vil til stadighed have såvel ligheder som forskelle for øje og tilstræbe en forklaring på dem i al deres kompleksitet.

## Paulus

Som baggrund for projektet har vi begge gennem en årrække arbejdet med Paulus. Troels Engberg-Pedersen har argumenteret for stoicismen som en afgørende baggrund for Paulus' udformning af etik og Kristustro (bl.a. *Paul and the Stoics*, 2000). Henrik Tronier har argumenteret for et grundlæggende slægtskab mellem den apokalyptiske forestillingsverden og middeplatonismen som en væsentlig baggrund for Paulus' udformning af kosmologi, antropologi og Kristus som erkendelsesfigur og fortolkningsperspektiv på de sociale værdier (bl.a. *Paul in Space. Toward a Spatial Demythologising of Philo, Apocalypses, and Paul*, under færdiggørelse). Vi er bestemt ikke nået til enighed om en Paulustolkning, herunder heller ikke om Paulus' præcise lokalisering i forhold til de forskellige filosofiske forestillinger i samtiden (jf. vor diskussion i *Præsteforeningens Blad* 2001). Men tilbage står en enighed om, at Paulus' udfoldelse af Kristustroen ikke er en mindre rationel fortolkning af verden end andre rationelle bud herpå i antikken, herunder i filosofien og i apokalyptikken.

## Konkrete projekter

Da ph.d.-stipendierne i skrivende stund endnu ikke er besat, kan vi ikke præsentere det præcise indhold af disse to projekter. Hvad angår os selv, vil vi fra arbejdet med Paulus begge bevæge os videre til evangelierne.

Troels Engberg-Pedersens projekt vil have omdrejningspunkt i Johannes-evangeliet. Det har længe været omstridt i forskningen, om prologen til Johannesevangeliet afspejler græsk-romersk filosofi eller ej. Her vil der kunne skabes større klarhed, hvis man anskuer spørgsmålet ud fra en synsvinkel, hvor man har opløst den forudsatte modsætning mellem jødedom og hellenisme. Om end flere forskere allerede har peget på sammenhængen mellem prologen og filosofien, tilbagestår en ret stor opgave med at frugtbar gøre disse indsigter for forståelsen af Johannesevangeliet som helhed. Fire deltemaer vil stå i fokus for undersøgelsen.

a. *Hvor tæt er sammenhængen mellem prologens grundideer og resten af evangeliet betragtet litterært og med inddragelse af det rige associationsfelt vedr. kosmologi og erkendelse, der følger med den nye forståelse af prologen?*

b. *Hvordan tager det centrale problemkompleks om Johannesevangeliets eskatologi sig ud, når man anskuer det i lyset af en mellemplatonisk inspireret sammentænkning af erkendelsesteori og kosmologi?*

c. *Hvordan tager en række helt moderne semiotiske – og dermed metodisk strengt tekstinterne – læsninger af Johannesevangeliet, der alle under-*

streger fænomenet viden, sig ud set i forhold til den postulerede baggrund i en mellemplatonisk inspireret visdomstænkning?

d. Finder man indicier i de johannæiske tekster, der kan lede til en præcist definerbar indplacering af miljøet bag dem i det datidige samfund – et eller andet sted *mellem* den herskende, litterært dannede, græsk-romerske elite på den ene side og befolkningens mere eller mindre analfabetiske flertal på den anden?

Henrik Troniers projekt vil have omdrejningspunkt i Markusevangeliet, der er den ældste overleverede fremstilling af Jesus i biografisk form. Traditionelt har man betragtet Markusforfatteren som en forholdsvis primitiv samler af overleveringer, der i øvrigt skulle afspejle en folkelig bevægelse fra Galilæas lavere befolkningslag. Mindst tre iagttagelser i den nyere Markusforskning peger imidlertid i en anden retning: Skriftets litterære kompleksitet, dets forhold til den (litterært dannede) hellenistiske omverdens brug af biografien som genre og dets komplekse, symbolske brug af en række rumlige strukturer i iscenesættelsen af Jesusfiguren og hans ”vej”.

Disse iagttagelser lægger op til en sammenligning med den samtidige jødiske filosof Filon. Han udlægger med basis i en mellemplatonisk kosmologi og erkendelsesteori de gammeltestamentlige biografiske beretninger om jødedommens etniske grundlæggerfigurer, fx Abraham og Moses, og deres rejser i landskabet *allegorisk* som historiske aftryk af den *logos* (fornuft), der både er princip for erkendelsen og

hele verdens samlede kosmiske struktur og udgør det inderste væsen i det jødiske folks etnicitet. Gælder det da, at Markus inden for en tilsvarende filosofisk forståelsesramme *skriver* sin Jesusbiografi om den kristne menigheds grundlæggerfigur med principielt samme allegoriske betydning, som Filon *fortolker* de gammeltestamentlige biografier – også hos Markus med tyngdepunkter netop i erkendelse og etnicitet?

I så fald ville Markusevangeliet kunne placeres inden for selv samme filosofiske kontekst, som Paulus og apokalyptikken som sagt har vist sig at stå i.

## Perspektiver

Projektets afgørende anliggende er at problematisere traditionelle, ideologisk bestemte læsninger af Det Nye Testamente for at åbne for et nyt historisk perspektiv på de nytestamentlige skrifers forhold til deres samtid – ved siden af alle de mange andre nye perspektiver, der har beriget den nytestamentlige forskning gennem de sidste to-tre årtier.

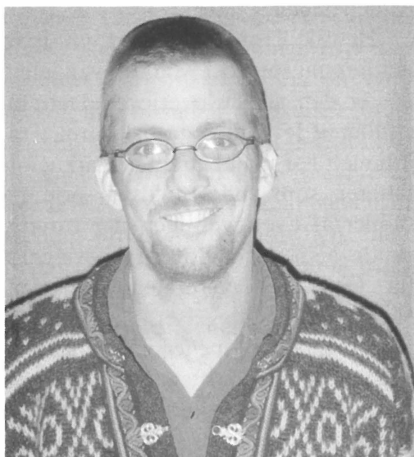
Men uanset hvordan man forstår muligheden for at applicere de nytestamentlige forestillinger i nutidens situation – og heller ikke her er vi ganske enige – så ville en bekræftelse af projektets hovedtese da om ikke andet kunne tjene som en tankevekkende perspektivering af den gængse opfattelse af forholdet mellem rationalitet og religion, kristendom og kirke, som i dag findes i den offentlige debat og store dele af den folkekirkelige selvforståelse.

# Dødehavsrullerne på 60° nordlig bredde

**Af ph.d.-studerende, cand.theol. Søren Holst**

Udgivelsen af Dødehavsrullerne er så godt som afsluttet. Så nu kan vi endelig begynde at beskæftige os med dem for alvor: Siden de første fund af skriftruller ved Dødehavets vestbred i 1947 har forskerne været optaget af at sortere, samle, afskrive, oversætte, kommentere og udgive de ca. 100.000 stykker pergament og papyrus, som fundene omfatter, og hylden med tykke grønne bind kaldet »Discoveries in the Judaean Desert« er efterhånden over en meter lang, og så godt som hele materialet er dermed offentliggjort. De sidste par stykker af de 40 bind ventes at rulle ud af Oxford-universitetets trykpresse i løbet af det næste års tid.

Dermed er et stykke ”grundforskning” ved at være afsluttet, men samtidig betyder det netop, at forskning i Dødehavsteksterne nu for alvor kan *begynde* på et helt nyt niveau: Nu kan der for første gang skrives bøger om den jødedom, der kommer til udtryk i *hele* materialet, og som udgør en væsentlig del af baggrunden for begge de religioner, som blev til i perioden omkring romernes ødelæggelse af Jerusa-



lems tempel: Den rabbiniske jødedom – og kristendommen.

## **Nordisk Netværk for Qumran-Studier**

Danske forskere har beskæftiget sig med Dødehavsteksterne i mere end 50 år, og nogle har været involveret i selve udgivelsesarbejdet på forskellig vis. Noget lignende gælder de øvrige nordiske lande. Og der er fortsat unge forskerspirer fra hele Norden, som kaster

deres fascination på de gamle skriftfund fra hulerne i nærheden af Qumran. Derfor er det oplagt – og glædeligt – at ”Nordisk Forskeruddanningsakademi” har bevilget midler til at oprette et netværk mellem Qumran-forskere i Norden. *NorFA*, som akademiet mere mundret kaldes, er en platform under Nordisk Ministerråd, som har til formål at stimulere fornyelse i nordisk forskeruddannelse og udvikle forskning i Norden, og *Nordic Network in Qumran Studies* er et af de første resultater af disse bestræbelser. Netværket er kommet i stand på initiativ af den norske ildsjæl Torleif Elgvin, der også har stået for udgivelsen af nogle af teksterne, og det ledes af en gruppe, hvori Bodil Ejrnæs repræsenterer den danske Qumran-forskning.

Der er foreløbig planlagt aktiviteter tre år frem: Der bliver oprettet et elektronisk diskussionsforum, hvor de 6 danske (Bodil Ejrnæs, Jersper Høgenhaven, Ellen Juul Christiansen, Anders Klostergaard-Petersen, Kasper Bro Larsen og undertegnede), 9 finske, 5 norske og 9 svenske forskere kan udveksle informationer hurtigt, billigt og effektivt via forskningsnetværkets web-site med adressen [www.helsinki.fi/teol/hyel/nmqsl/](http://www.helsinki.fi/teol/hyel/nmqsl/). Muligheden for at udgive en fælles nordisk lærebog om Qumran-fundene undersøges, og der lægges planer for oversættelser af teksterne, universitetskurser i emnet og udgivelse af populært tilgængelig litteratur om rullerne. Og ikke mindst skal der afholdes et årligt symposium, hvor de i alt 29 forskere skal mødes og lære af hinanden. Det første af disse symposier fandt sted 11.-14. maj på

universitetet i Helsinki, hvor netværkets koordinator Torleif Elgvin bød velkommen til ”Verdens største gruppe af Qumran-eksperter nord for den 60. breddegrad”.

## Da bibelteksten blev sat i system

I løbet af symposiets fire dage blev der holdt et dusin foredrag med tilhørende drøftelser og udvekslet forskningserfaringer i kaffepauserne. Foredragsholderne var hovedsageligt netværkets egne nordiske medlemmer, men to oplæg på tilsammen fire timer blev holdt af en gæst: De nordiske lande har nemlig i foråret 2003 kunnet bryste sig af én Qumran-forsker mere end sædvanligt – mange ville mene, at man kan tale om verdens betydeligste Qumran-forsker. Professor Emanuel Tov fra Det Hebraiske Universitet i Jerusalem, som siden 1991 har ledet arbejdet med at udgive Dødehavsteksterne, og som mere end nogen anden har æren for, at denne udgivelsesproces nærmer sig sin afslutning, befandt sig på orlov i Uppsala, da netværket holdt sit første møde, og var derfor som en selvfølge inviteret som æresgæst. Han delte i løbet af et par maratonforelæsninger ud af sin viden om to fundamentale emner: Dels om de metoder som brugtes af skriverne, som har kopieret skriftrullerne fra Qumran, dels om hvad de mere end 200 manuskripter til gammeltestamentlige skrifter fra Qumran (omkring en tredjedel af det samlede fund) kan lære os om bibeltekstens opståen og overlevering. Hvad det sidste angår, forholder det



sig paradoksalt nok således, at en betydelig del af de fundne manuskripter svarer så forbløffende nøjagtigt til den tekst, der bruges i synagoger den dag i dag, at det vidner om en nidkær og omhyggelig kopieringspraksis, som altså går i hvert fald 2000 år tilbage i tiden – *men* at der samtidig i Qumran, side om side med denne såkaldt ”masoretiske” tekst som blev standard for senere tider, fandtes en lang række ganske andre udgaver af teksten, foruden omskrivninger, genfortællinger og udvidede versioner.

Det ser altså ud som om, at oldtidens jødedom på et tidspunkt har haft en ganske liberal og direkte kreativ praksis mht. afskrivning af de hellige skrifter, men at templets ledere eller en anden autoritet på et tidspunkt har valgt at sætte normativitetens blå stempel på en bestemt version, hvorefter de andre gik ud af brug (selv om enkelte har overlevet i den kristne kirkes brug af græske oversættelser og i det samaritanske samfunds version af Mosebøgerne).

Ensretningen er tilsyneladende ikke opstået gradvis. Ca. fra år 70 e.Kr. indeholder alle skriftfund pludselig kun nøjagtige gengivelser af dén version af teksten, som blev givet videre i den masoretiske tradition. Professor Tov foreslog derfor, at man på et tidspunkt har autoriseret ét bestemt *eksemplar* af teksten, som alle andre godkendte tekster i Palæstina så er blevet skrevet af efter eller checket i forhold til. Og ”Master-eksemplaret” kan sådan set lige så godt have været opbevaret i templet, indtil det blev ødelagt netop i 70 e.Kr. Således kan

den trykte hebraiske tekst, vore dages teologistuderende sidder ved deres pulte og gransker, nedstamme direkte fra templets skriftruller i Jerusalem.

Denne sidste del af fremstillingen blev serveret med et skævt smil og alle hånde akademiske forbehold: Det eneste, der kan siges med videnskabens faste grund under fødderne, er, at en slående effektiv ensretning af teksten sætter ind med stor pludselighed omkring vores tidsregnings begyndelse. Resten er gætterier.

Af andre indlæg på symposiet kan nævnes Torleif Elgvins imponerende demonstration af, hvordan forskeren, som skal udgive et manuskript, der simpelthen består af en snes løsrevne pergamentstumper, i nogle tilfælde alligevel kan nå ganske langt i retning af at afgøre, hvor stumperne har hørt til i forhold til hinanden, og måske sågar, hvad der har stået i de forsvundne dele af teksten. Det indebærer ikke blot omhyggelig granskning af teksten, men også møjsommelig opmåling og sammenligning af fragmenternes form; ofte har tekststumper med samme form nemlig siddet direkte uden på hinanden i den sammenrullede tekst, og deres form afslører altså den rette placering.

## Ny dansk oversættelse

Blandt de projekter, som det har været nærliggende for forskere fra flere af de nordiske lande at tage op, og som der blev udvekslet erfaringer om på mødet i Helsinki, er formidlingen af Dødehavsteksterne til den bredere offentlighed i form af oversættelser. De finske medlemmer af netværket har for flere

år siden udgivet en oversættelse af de kendteste tekster, som de for nylig har suppleret med endnu et bind. Nordmændene er netop gået i gang med at oversætte et mindre udvalg, som skal udkomme i en bogklubserie med hel- ligtekster fra verdensreligionerne, og svenskerne sysler med lignende planer. Flere af netværkets danske medlemmer er i øjeblikket beskæftiget med at forberede en revideret og stærkt udvidet udgave af den danske oversættelse, som udkom i 1998, revideret af Bodil Ejrnæs m.fl.

Den nye danske oversættelse ventes at stå hos boghandlerne til jul i år. Sidetallet kommer til at snige sig op i nærheden af 800, idet den tidligere udgave bl.a. er blevet suppleret med alle de vigtigste tekster inden for to genrer, hvor materialet først for alvor er blevet offentligt tilgængeligt de seneste år: Det drejer sig dels om liturgiske og poetiske tekster, dels om visdomstekster. De liturgiske og poetiske tekster stammer fra den jødiske gudstjeneste, som den så ud – i hvert fald i nogle jødiske kredse – i Jesu samtid, og giver dermed et helt anderledes fyldigt materiale til at forstå baggrunden for den ældste kristne gudstjeneste såvel som den jødiske synagogegudstjenestes udvikling. Visdomsteksterne kan beskrives som en slags ”levelære” fra oldtidens jødedom, som kan strække sig fra håndfaste ordsprogsagtige formaninger om dagliglivets praktiske hensyn til dybsindige (og særprægede) spekulationer over sammenhængen og ordenen i den tilsyneladende så uforståelige og uretfærdige verden.

Som et afkast af arbejdet med den nye oversættelse kunne to af de danske deltagere på mødet i Helsinki præsentere vores nordiske kolleger for nogle af de ting, vi har lært af oversætteriet: Bodil Ejrnæs forelæste om sammenhænge og forskelle mellem salmerne i Det Gamle Testamente og de hidtil ukendte salmer, som er fundet blandt Dødehavsteksterne, og gav eksempler på, hvordan Dødehavsteksterne kan bidrage til forståelsen af de bibelske salmer, og hvordan de fortsætter den bibelske tradition og samtidigt omformer den i overensstemmelse med deres egen situation. Og jeg selv præsenterede et hidtil uudgivet fragment af en aramæisk åbenbaringstekst, som oversættergruppen er blevet opmærksom på under arbejdet med teksterne.

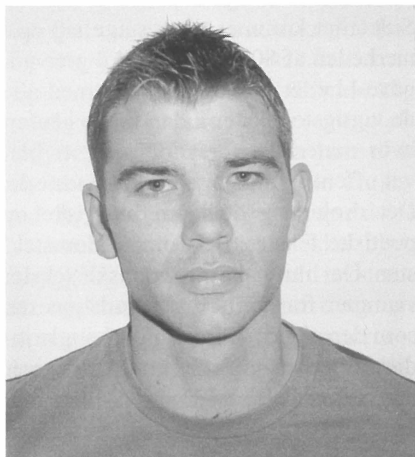
Efter de fire dages intense Qumran-studier i det smukke, men forblæste Helsinki er symposiets deltagere ikke blot blevet klogere på de emner, der blev drøftet, men har også fået et langt klarere billede af, hvilken ekspertise der findes blandt kolleger i nabolandene, og det kommer til at gavne forskningen og formidlingen af forskningsresultaterne i løbet af netværkets fortsatte levetid.

# Forholdet mellem Kierkegaard og Kant med særligt henblik på indbildningskraften

**Af stud.theol. René Korsholm Rosfort**

Forholdet mellem Kant og Kierkegaard er intet kendt forhold, hvilket for en stor dels vedkommende skyldes en gensidig fordom om henholdsvis deres metode, stil og filosofiske værd, men også en forudfattet forståelse af deres filosofi, som påviser en manglende forståelse for en egentlig systematisk tilgang og en grundig filologi. Begge tænkere har komponeret et imponerende korpus af gigantværker, små skrifter, udkast og strøtanker, som gør en syntetisk gengivelse af deres filosofi vanskelig.

Alligevel tages de begge frem i tide og utide som klare prototyper på to diametrale antagonistiske arbejder. Kant som mønstereleven, der som professor blev en akademisk sensation igennem sine forelæsninger og værker. Hans arbejde er eksemplarisk for en grundig eksperimentel metode, der ved argumenter og udredninger påviser deres påstande en for en. Kierkegaard derimod er rebellen, som går imod de institutioner, hvori Kant fandt sin bekræftelse. Han skriver sine



skrifter i en ironisk og drillende tone, udkaster flere påstande end argumenter til at berettige dem med, modsiger sig selv gennem et væld af forskellige perspektiver, synes til tider endda med forsæt at arbejde imod en klar forståelse af de skrifter, der vælder ud af hans pen. Disse utvivlsomt berettigede billeder af deres filosofiske eksistens har ført og fører endnu til et drastisk skel mellem forskerne. Enten tilbeder de

den ene og bestemt ikke den anden eller omvendt. Men som det er kendt, hører tilbedelse ikke hjemme i filosofisk arbejde.

Der findes mange berøringspunkter mellem deres filosofier af både etisk og erkendelsesteoretisk art. I en prisopgavebesvarelse har jeg anlagt en pointeret læsning af et udvalg af de to tænkeres hovedværker hen imod en forståelse af indbildningskraftens betydning for deres filosofiske undersøgelser. Denne pointerede læsning har utvivlsomt ført til en opgave med mange mangler og tilsidesættelser, som falder i øjnene på en mere moden forsker, men en prisopgaves korte frist og min begrænsede viden har afskåret mig fra en mere fuldstændig besvarelse.

Min metode er en argumenterende analyse, som igennem en tekstnær læsning tager enkelte elementer frem for at lægge dem under en analyse, der på én gang holder dem fast i deres kronologiske og argumentative kontekst for på samme tid at belyse dem igennem den forståelse, som eftertiden og min egen rationelle analyse har arbejdet sig frem til. Det er en metode, som ikke lader den pågældende filosof i stikken og anvender hans arbejder som et springbræt til en autonom refleksion, men som på den anden side heller ikke holder sig til en historiefilosofisk recension af den foreliggende tekst, men sætter den under en kritisk analyse, der taler med og mod filosofen for at nå frem til en ny udredning af de problemer, som teksten sætter under debat.

Min opbygning af besvarelsen fal-

der i tre dele og følger min metode i den forstand, at den først behandler Kant og derefter Kierkegaard for til sidst at føre de to separate analyser sammen i en komparativ vurdering. At udfinde indbildningskraften og dets forhold til selvet er ifølge min opfattelse vanskeligere hos Kant, hvilket betyder, at Kant-delen fylder væsentligt mere end den tilsvarende om Kierkegaard, hvilket også kommer til udtryk i denne præsentation.

Første del omhandler Kant. Til forskel fra en stor del af Kant-receptionen læser jeg ikke Kants kritik som ren erkendelsesteori, men som en bestemmelse af menneskets grundvilkår i forståelsen af verden og sig selv. Kant kritiserer rationalismens dogmatiske tilgang til den filosofiske undersøgelse af mennesket ved at åbne den første kritik med en understregning af erfaringens primat i den menneskelige erkendelse. Sansningen er det uundgåelige faktum, som rationalismen ser bort fra, idet den sætter fornuften som primatet i den menneskelige erkendelse. Der er et subjekt og et objekt i enhver erkendelse, og denne erkendelse aktualiseres igennem subjektets bestemmelse af og tilnærmelse til den sanselighed, som det modtager igennem sit sansesystem. To adskilte grundstammer konstituerer mennesket: sanselighed og forstand, som det så er menneskets opgave at forene i en forståelse.

Med dette forsæt indleder han sin store kritik af vores forståelse, og resten af hans kritik er en om end kompliceret så dog klar og lineær udredelse af denne tese. Forskellen mellem

min og den rent erkendelsesteoretiske læsning af Kant ligger i psykologien, eftersom jeg ser kritikken som en tentativ besvarelse af det fjerde spørgsmål, som han fremsætter i logikken: "Was ist der Mensch?" (Logik, AK, IX). Hvor den rent erkendelsesteoretiske tilgang til kritikken læser den alene som en udredelse af den menneskelige erkendelse med henblik på en naturvidenskabelig erkendelse af verden, dér følger jeg Heidegger i en forståelse af kritikken som et forsøg på at trænge dybere ned i bevidstheden for at give mennesket en klarere forståelse af sig selv og sine evner.

Det er i denne udlægning af Kants kritik som en udredning af betingelserne for menneskets erkendelse af verden og sig selv og eksistens, at jeg sætter ind med en undersøgelse af indbildningskraften hos Kant. Men for at forstå indbildningskraftens funktion i mennesket finder jeg det nødvendigt at begynde undersøgelsen med at spørge efter det selv, som besidder en sådan kraft. Eftersom Kant i sine erkendelsesteoretiske undersøgelser ikke fremsætter en eksplicit tese om selvet, forsøger jeg at indkredse en forståelse af selvet igennem en analyse af de forskellige udkast til et selv, som Kant fremlægger i sine tre kritikker: Et logisk, praktisk og dømmende selv. Mit valg falder på det sidste, eftersom dette ifølge min læsning er det selv, som er mest i overensstemmelse med kritikken grundtese om menneskets grundstammer: sanselighed og forstand. Dømmekraften er den rod, som holder menneskets konstitution sammen i en enhed, der ellers ville falde

fra hinanden i to autonome eksistensformer: ren sanselighed (dyret) eller ren forstand (fornuftsvæsen). Menneskets opgave er at tage stilling til de indtryk, som vi møder i anskuelsen og dermed sammenholde dem med vores forstands strukturer. Denne opgave udføres af dømmekraften, som derved er det, der kendetegner menneskets væsen som en sammensætning af sanselighed og forstand.

Det er her, at indbildningskraften træder ind i undersøgelsen som det grundlag, hvorpå dømmekraften arbejder. Kant behandler to former for indbildningskraft: En empirisk og en transcendentale. Den empiriske indbildningskraft er en reproducerende evne til at forestille sig en genstand, uden at genstanden er til stede i anskuelsen. Men Kant hævder, at den reproduktive evne kræver en transcendentale indbildningskraft, som producerer et anskuelserum, hvori vi møder de indtryk, som den reproduktive så derefter gengiver. Her følger jeg Heideggers tese om den transcendentale indbildningskrafts skabelse af en transcendens, en ontologisk horisont, hvori mennesket kan møde det værendes væren.

Mod Heideggers rent aprioriske forståelse af indbildningskraftens betydning læser jeg i overensstemmelse med Kants egen udredelse i skematislæren frem til en forståelse af indbildningskraften, som ikke lader sig forklare med så skarpe skel som transcendentale og empirisk. Dømmekraften arbejder på den materie, som formes i den transcendentale horisont skabt af indbildningskraften, men de billeder, som skabes i denne horisont, er ikke

alene billeder, der formes efter de transcendentale grundsætninger (dvs. de transcendentale og empiriske regler som tid, rum, fylde, tomhed, udstrækning etc., som udgør erfaringsens mulighed og den aprioriske objektive realitet), men også billeder, der går ud over denne realitet. Billeder, der skabes i drømme eller sindsyge for at bruge Kants egne eksempler (K.r.V., B278). Dette gør dømmekraften til en transcendental evne, der også finder sit anvendelsesområde uden for det transcendentale system i en forestilling, der ikke kan kategoriseres af de transcendentale grundsætninger. Denne empiriske side af dømmekraften får den kantianske arkitektur til at vakle, og til trods for den divergerende vurdering af indbildningskraften slutter jeg op om Heideggers tese om, at Kant selv har været klar over denne vaklen, men er vejet tilbage fra denne opdagelse, som ville have ført til en filosofi mindre rodfæstet i den transcendentale opbygning.

Afstanden fra Heidegger ligger som nævnt i den empiriske billeddannelses betydning for det eksisterende selv. En undersøgelse af indbildningskraftens transcendentale aspekt fører til en forståelse af, hvorledes de transcendentale skemaer giver muligheden for erfaringen, mens en undersøgelse af dømmekraften bringer Kants vaklen omkring transcendental og empirisk, reproduktiv og produktiv frem i lyset og kaster et nyt lys ned over den kantianske bevidsthedsarkitektur. Forholdet mellem dømmekraften og indbildningskraften er reciprokt i den forstand, at indbildningskraften danner

grundlag, hvorpå dømmekraften arbejder, mens indbildningskraften ingen betydning ville have uden dømmekraften, som tager den op og arbejder med den.

I anden del undersøger jeg Kierkegaards forståelse af indbildningskraften. Hvor Kant undersøger bevidsthedens evner, dér begynder Kierkegaard ligesom et skridt bagved Kant og tager fat om det selv, som besidder de evner, Kant blotlagde. Hvor Kants opfattelse af selvet udvikler sig ud af en omfattende undersøgelse af erfaringens objektivt gyldige mulighed, dér tager Kierkegaard fat i selve selvet for at forstå, hvordan mennesket *skal* forholde sig til sig selv og verden. Kant er deskriptiv, mens Kierkegaard er normativ, hvilket indikerer to vidt forskellige kontekster, som skal holdes fast i deres forskellighed i en komparativ undersøgelse.

Denne normative bestemmelse af mennesket er i det kierkegaardske forfatterskab konstitueret af begrebsparret mulighed og nødvendighed, som udkaster ledetråden i undersøgelsen af Kierkegaards forståelse af indbildningskraften. Jeg tager udgangspunkt i *Sygdommen til Døden*, hvor selvet bestemmes som ånd, forstået som et forhold, der forholder sig til sig selv. Værket afdækker gennem en negativ analyse af mislykkede selvforhold dialektikken mellem en berettiget og uberettiget virkelighed, der fordrer, at selvet må brydes for at blive sig selv. Med en inddragelse af *Begrebet Angst* undersøger jeg muligheden for selvet som en forholden sig til sig selv. Indbildningskraften er

evnen *instar omnium* og skaber muligheden for mennesket til at blive sig selv. Muligheden står i et uløseligt forhold til virkeligheden, og dette forhold udvikler sig igennem en kompleks dialektik, som jeg forsøger at blotlægge gennem forskellige måder at forholde sig til sig selv. Indbildningskraftens centrale rolle for menneskets bestemmelse som ånd kommer til udtryk i friheden, som er menneskets mulighed for at bryde med nødvendigheden igennem forestillingen om sig selv som konstitueret vel nok af nødvendighed, men også af en mulighed for at tage denne nødvendighed på sig i øjeblikket og skabe sig en fremtid, der ikke følger på fortiden med en naturbestemt nødvendighed. Menneskets identitet er ikke givet én gang for alle,

men skal tilegnes fra øjeblik til øjeblik, og det er deri, at indbildningskraften (fantasiens) har sin arbejdsopgave i sin skabelse af muligheden.

Det er på dette grundlag, hvor indbildningskraften skaber det bevidsthedsrum, hvori selvet skal forholde sig til sig selv og verden, at jeg ser forholdet mellem de to forfattere. Jeg mener, at Kierkegaards analyse af indbildningskraften er en videreudvikling af de sporadiske udkast, som Kant fremlægger i sin kritiske filosofi. Hvor Kant veg tilbage fra at sammenblende transcendentalt og empirisk, dér falder skellet bort hos Kierkegaard, og han inddrager på en mere konsekvent måde sanseligheden i sine undersøgelser af bevidstheden.

# Kristendom, islam og afrikansk politik

**Af lektor, cand.mag. Niels Kastfelt**

Ved Verdensmissionskonferencen i Edinburgh i 1910 samledes en lang række protestantiske missionselskaber for at drøfte mål og midler i kristen mission. Et af konferencens gennemgående temaer var forholdet til islam, ikke mindst som det udfoldede sig i Afrika. I konferencens beretning hedder det således: "To magter strides om Afrika – kristendommen og muhammedanismen. – Hvis tingene udvikler sig, som det nu tyder på, må Afrika blive et muhammedansk land. Islam kommer til Afrikas folk som en højere religion end deres egen og med højere civilisation. Islam gør sine tilhængere til kristendommens frygteligste fjende."

I dag, knapt hundrede år senere, oplever vi igen den opfattelse, at kristendommen og islam er hinandens værste fjende, og at der foregår en verdensomspændende konkurrence mellem de to religioners tilhængere, ikke blot i Afrika, men i hele verden. Denne opfattelse rummer ganske vist en god del ideologisk fjendebillede, men den er ikke helt forkert, i hvert fald ikke i Afrika. Mange steder på det afrikanske kontinent findes der i dag en



stærk konkurrence mellem kristne og muslimer, og religion spiller mange steder en voksende rolle i det politiske liv. Jeg skal her give nogle eksempler på denne sammenhæng mellem religion og politik i Afrika, men samtidigt minde om, at afrikanske kristne og muslimer også lever fredsommeligt side om side, som de har gjort i århundredreder, og at der ikke blot er modsætninger, men også interessante ligheder mellem kristendommens og islams aktuelle udvikling i Afrika.



## Vækkelsesreligion og politisk reform

Den religiøse situation i Afrika har i de sidste 20-25 år været præget af to strømninger: islamisme og karismatisk pinsekristendom. Islamismen har bredt sig i form af nye og radikale islamiske bevægelser, som er beslægtet med tilsvarende bevægelser overalt i den islamiske verden. Denne strømning begyndte for alvor omkring 1980, umiddelbart efter den islamiske revolution i Iran, som da også var en stor inspiration for disse bevægelser i Afrika. Som de iranske islamister ønsker deres afrikanske meningsfæller at skabe en islamisk stat, som skal indrettes og styres efter islamiske principper.

Stort set samtidigt med islamismen begyndte karismatiske pinsekirker for alvor at brede sig i Afrika, og denne karismatiske revolution er nok det mest karakteristiske træk ved nutidens afrikanske kristendom. Pinsekirkerne er inspireret af tilsvarende bevægelser i andre dele af verden, og i Afrika findes de både i form af et utal af nydannede kirker og som vækkelsesbevægelser inden for de etablerede protestantiske og katolske kirker.

Islamismen og pinsekristendommen har mange steder været på kollisionkurs, og de har bidraget til at skabe et mere radikalt og politiseret religiøst miljø. Nok så interessant er det dog, at de også har bemærkelsesværdige ligheder, fordi de repræsenterer en henholdsvis islamisk og kristen variant af samme form for vækkelsesreligion, som præger Afrika i disse år. De deler en stærkt bogstavelig tolkning af Koranen og Bibelen, som de opfatter som

det lovmæssige grundlag for såvel det enkelte menneskes som samfundets liv. De deler også en skarp opdeling af verden i dem, der er frelst, og dem, der ikke er det, ligesom de som regel har en stærkt afvisende og militant holdning til andre religioner end deres egen. Både islamister og pinsefolk har undergravet traditionelle teologiske myndigheder ved at understrege, at hver enkelt troende har direkte og uformidlet adgang til Gud gennem Koranen og Bibelen. Deres tilhængere kommer delvist fra samme sociale grupper, nemlig yngre og veluddannede afrikanere i storbyerne, ligesom de har voksende tilslutning blandt de politiske, økonomiske og militære eliter.

Islamisterne og pinsefolkene har bidraget til at politisere det religiøse landskab i Afrika stærkt. I begge lejre finder man to forskellige grundholdninger til politik: Nogle afviser helt at have noget at gøre med den moderne stat og med politik, som de opfatter som ugudeligt og uret; andre ønsker til gengæld at overtage staten og at omforme den gennem en moralsk revolution, som skal føre til en ny politisk orden på grundlag af Koranen eller Bibelen. På den måde har islamister og pinsefolk udviklet et nyt politisk sprog og en ny politisk teori, som har voksende indflydelse i Afrika. I det nye politiske sprog tales der om politik ved hjælp af religiøse begreber og ideer, og Gud ses som den egentlige kilde til al politisk magt. Der trækkes en parallel mellem det enkelte menneskes frelse og statens fremgang: Som mennesket kun kan frelses gennem tro, omvendelse og genfødsel, kan sam-

fundet kun reformeres gennem en moralsk genfødsel. Fattigdom, korrupsion og udviklingsproblemer ses dermed som moralske problemer, der kalder på moralske løsninger. Denne udvikling understreger nok engang, at Bibelen og Koranen uden sammenligning er de to vigtigste politiske tekster i dagens Afrika (om dette kan man læse mere i Niels Kastfelt (red.), *Scriptural Politics. The Bible and the Koran as Political Models in the Arab World and Africa*, London, Hurst & Co., udkommer 2003).

## Den religiøse kamp om staten

Den religiøse kamp om staten foregår ikke mindst i forbindelse med de afrikanske staters retssystem. I en del lande har muslimer krævet den islamiske lov, *shariaen*, indført i den statslige lovgivning, og dette har mere end noget andet skærpet modsætningerne mellem kristne og muslimer og tiltrukket international opmærksomhed. Shariaspørgsmålet har især været diskuteret i Sudan og Nigeria, men er også netop nu aktuelt i Kenya i forbindelse med en revision af den kenyanske forfatning.

I det nordlige Nigeria, som er altovervejende islamisk, har shariaen været praktiseret i århundreder, men kun de dele af loven, som handlede om ægteskab, arv o.l. Straffeloven gjaldt derimod ikke, men dette er blevet ændret siden år 2000, hvor indtil nu 12 ud af Nigerias i alt 36 delstater har indført den islamiske straffelov og dens straffe i form af offentlig piskning, afhugning af hænder og stening.

Sagen har vakt kolossal international opmærksomhed, ikke mindst efter at to kvinder blev fundet skyldige i hor og idømt dødsstraf ved stening. Den ene af de to kvinder fik sin dom ændret på grund af en formel fejl, mens den anden kvinde har appelleret dommen.

Shariasagen har haft alvorlige følger for forholdet mellem kristne og muslimer i Nigeria. De sidste tre år er mere end 5.000 mennesker blevet dræbt i sammenstød, som direkte kan forbindes med shariasagen. Forholdet mellem kristne og muslimer var i forvejen dårligt, men det er nu værre end nogensinde tidligere, og konflikten viser os nogle af de politiske og juridiske problemer, som kan opstå i et land, hvor der er stort set lige mange kristne og muslimer.

Diskussionen om sharia i Nigeria handler overordnet om religion, stat og religionsfrihed. Nigerias muslimer mener, at de ikke kan leve som rettroende muslimer, medmindre shariaen indføres fuldt ud, og at dette er i overensstemmelse med deres forfatnings-sikrede religionsfrihed. Kristne mener derimod, at deres religionsfrihed krænkes, fordi de kristne, som bor i de islamiske delstater, i praksis bliver tvunget til at leve under shariaen. De mener også, at muslimerne ved at indføre shariaen gør islam til statsreligion, hvilket er i strid med Nigerias forfatning, som fastslår, at Nigeria er en verdslig stat. Muslimer afviser, at staten er verdslig. De opfatter den derimod som multi-religiøs og ser ikke noget problem i, at staten blander sig i religion, så længe den behandler alle

religioner lige. De kristne fastholder altså, at religion og stat skal holdes adskilt, og at staten er verdslig, hvad muslimerne ikke gør. Staten skal blot efter deres opfattelse være religiøst neutral.

Shariasagen i Nigeria viser, hvor uenige muslimer og kristne kan være om begreber som verdslighed og religionsfrihed. Konfrontationen har været voldsom i Nigeria, og derudover er den et symptom på en mere almen ud-

vikling i dele af Afrika, hvor religionerne i disse år politiseres, og hvor det politiske liv præges mere af religion end tidligere. Og når alt dette er sagt, kan man måske slutte med det optimistiske historiske perspektiv, at Afrikas muslimer og kristne gennem historien normalt har vist stor tolerance over for hinanden, og at denne tradition forhåbentlig kommer til ære og værdighed igen.

## Selskabet for Kunst og Kristendom

### **Mandag den 15. september 2003 kl. 20.00**

Museumsinspektør, mag.art. Maria Gadegaard: *Fraværet af kristen tro og symbolsprog i samtidskunsten.*

Sted: Kældercafeen, Købmagergade 44, over gården.

### **Mandag den 6. oktober 2003 kl. 20.00**

Cand.mag. Gertrud Skaarsholm: *De udstødte og de udvalgte – om Herman Melvilles Moby-Dick.*

Sted: Kældercafeen, Købmagergade 44, over gården.

### **Mandag den 3. november kl. 20.00**

Organist, cand.mag. Eva Maria Jensen: *Død, opstandelse og det evige liv i musikken i tiden 1890-1920.*

Sted: Kældercafeen, Købmagergade 44, over gården.

### **Mandag den 1. december 2003 kl. 20.00**

Foredrag ved lektor George Pattison, Århus: *Formidling og formidlere: Film som religiøs meddelelse.*

Sted: Auditorium 7, Købmagergade 46, 1. sal, 1150 København K.

**Entré: 40 kr., studerende 20 kr.**

# Jerusalem's Rise to Sovereignty in Ancient Tradition and History: Zion and Gerizim in Competition

**Af forskningsadjunkt, ph.d. Ingrid Hjelm**

Artiklens titel refererer til min nyligt (20. dec. 2002) forsvarede ph.d.-afhandling, som forventes at udkomme i en lettere revideret udgave i Copenhagen International Series, 2004. Afhandlingen tager afsæt i en række problemstillinger, som mit tidligere arbejde vedrørende jødiske og samaritanske relationer lod ubesvaret (jf. I. Hjelm, *The Samaritans and Early Judaism: A Literary Analysis*, Sheffield: SAP, 2000). Dette studie såede alvorlig tvivl om gængse oprindelseshistorier vedr. samaritanerne, hvad enten disse baseredes på fortællingen om assyriske deportationer i 2 Kg 17, på bemærkningen om præsteeksklusion i Neh 13 samt Josefus' videre bearbejdelse heraf i hans fortælling om Alexander den Stores modtagelse i Palæstina eller på Makkabærbøgernes og Josefus' beretninger om præstestridigheder i Jerusalems tempel i 2. årh. f.Kr. De fleste af disse forklaringer søgte at godtgøre samaritanernes oprindelse som udgået fra jødedommen på et eller andet tidspunkt mellem 8. og 1. årh. f.Kr.



samt at placere disse i en sekterisk relation til en underforstået normativ jødedom, der med Jerusalem som centrum hævdede en kultcentralistisk Jahve-dyrkelse.

Nyere forskning har imidlertid godtgjort, at kultcentralisation på ingen måde kan relateres til det føreksilsk Israel, og at det er endog særdeles tvivlsomt om GT's fortællinger og doktriner kan gøres gældende før al-

lertidligst 6.-5. årh. f.Kr. Bortfaldet af det føreksilske Israels fælles oprindelse får naturligvis konsekvenser også for historieskrivningen for den eftereksilske periode, i hvilken der ikke er belæg for at tale om en *uafhængig og central* magtstruktur i Palæstina før 2. årh. f.Kr. De jødisk-samaritanske konflikter er derfor ikke opstået på grundlag af eksklusions- eller udbrydendenser, men på grundlag af en centraliseringspolitik i den makkabæiske periode, der ikke levede mulighed for konkurrerende religio-politiske centre, hvad enten disse var at finde i Idumæa, Peræa, Transjordan, Samaria osv.

Medens dateringen af et jødisk-samaritansk skisma til 2.-1. årh. f.Kr. har vundet bred tilslutning, har kun få forskere anfægtet Josefus' paradigmatiske grundlag for samaritanernes oprindelse: *fra Jerusalem til Garizim*, skønt det er her, det største forskningsmæssige problem ligger. Udforskningen af denne problemstilling baseredes i *The Samaritans and Early Judaism* væsentligst på den formodede senere jødiske, jødisk-kristne, samaritanske, rabbiniske samt anden litteratur fra omkring 3. årh. f.Kr. og senere. Den implicite forudsætning var en delvis tilslutning til en tidligere datering af det bibelske materiale, som derfor kom til at fungere som grundlag for de jødisk-samaritanske diskussioner i de nævnte kilder uden for alvor at blive anset som værende part heraf. Opgøret med denne fejlslutning er nærværende afhandlings egentlige anliggende.

Med dette opgør følger to andre opgør. For det første spørgsmålet om

den masoretiske teksts prioritet og originalitet. Skønt vi alle ved, at Biblia Hebraica Stuttgartensia hviler på middelalderlige håndskrifter fra 10. årh. eller senere og repræsenterer en teksttradition, som vi kun finder i et fåtal af dødehavsteksterne, benytter vi denne middelaldertekst, som om den var en tekst fra midten af det første årtusind f.Kr. Forud for denne tekstforms begyndende dominans fra 1. årh. e.Kr. forelå de bibelske traditioner imidlertid i adskillige sproglige og indholdsmæssige varianter. Sammenlignende analyser af disse tekster sammenholdt med pseudepigrapher, apokryfer, Josefus samt samaritanske traditioner (Samaritansk Pentateuk, Josvabog, krøniker m.m.) har vist, at den masoretiske Ben Asher teksttradition ikke *a priori* kan tildeles autoritet i forhold til øvrige oldtids- og middelalderlige teksttraditioner. Hertil knytter sig et opgør med den, for mig at se, helt ukritiske traditions- og redaktionskritik, som er baseret på en læsning af *textus receptus* uden en sammenlignende analyse af tekstvarianter. Disse problemstillinger bevirker, at jeg i afhandlingen opererer med 3 *a quo* dateringer: Den første er relateret til de bibelske fortællingers narrative kronologi, den anden er relateret til ekstra-bibelsk materiales ideologi om kultcentralisation fra 2.-1. årh. f.Kr., og den tredje er relateret til fastlæggelsen af den masoretiske teksttradition i 6.-10. årh. e.Kr.

Medens diskussioner vedrørende de 12 stammer, Judas og Josefs status, David versus Moses og det valgte kultsted er velkendte temaer fra megen ekstrabibelsk litteratur, er det forblevet

temmelig ubemærket, at også det bibelske materiale tager del i disse diskussioner og advokerer for Zion-Jerusalem prioritet til trods for forkastelsen af Jerusalem i slutningen af Konge- og Krønikebøgerne. I modsætning til Josefus og bibelforskningens antagelse af, at den samaritanske kult er udgået fra Jerusalems tempelkult, argumenteres der i det såkaldte deuteronomistiske historieværk for en gradvis flytning af Israels kultcentre fra nord til syd: fra Sikem, Betel, Gilgal, Shilo, Nob og Gibeon til Jerusalem. Denne argumentation genfindes i såvel den samaritanske som den rabbiniske litteratur. I det "deuteronomistiske historieværk" forkastes disse tidligere kultsteder til fordel for promoveringen af Davids flytning af kulden til Jerusalem.

Medens bibelsk tradition antyder, at Davids religionspolitiske tiltag vandt tilslutning fra hele Israel, argumenteres der i samaritansk tradition for, at kun få samaritanske israelitter tog del heri eller i Jeroboams oprettelse af Nordrigets kultcentre. De fleste valgte at forblive loyale over for kultstederne på Garizim-Betel og i Sikem, som i henhold til disse traditioner var blevet etableret i det andet år efter indvandringen under Josva. I det bibelske materiale er den føreksilske Nord-Sydkonflikt stillet op som modbillede til det ideale Israel fra begyndelsen af monarkiet, det i forskningen så forkætrede davidisk-salomoniske kongedømme, hvis (gen)realisering er litteraturens endemål. Den dobbelte bevægelse, som skabes hermed: etableringen af det ideale kongedømme med

det rette kultsted, hvor arken endelig finder hvile og udfordringen til dets status, er de parametre, som placerer Jerusalem i et mytisk krono-spatialt centrum.

Bekræftelsen af Jerusalems specifikke status er i bibelsk litteratur præsenteret i adskillige fortællinger, hvoraf Hizkijafortællingens mirakuløse redning af Zion-Jerusalem under den assyriske konge Sankeribs angreb på byen har haft størst indflydelse på bibelsk og ekstrabibelsk litteratur. Jeg har derfor valgt at lade denne fortælling, som genfindes i variantudgaver hos Esajas, 2 Kongebog samt 2 Krønikebog, danne grundlag for spørgsmål om litteraturens formål.

Fortællingens uafhængige funktion inden for disse tre bøger er blevet analyseret, og det er godtgjort mod gængs antagelse, at det ikke er 2 Kongebogs forfatter, der er ophavsmand til fortællingen. Denne skal snarere søges hos forfatteren af Esajasbogen, der både sprogligt og tematisk demonstrerer fortællingens integritet med bogen som helhed i modsætning til 2 Kongebogs sekundære indoptagelse af fortællingen. I denne sidstnævnte bog fungerer fortællingen på trods af den kompositoriske og narrative diskurs hen imod Jerusalems undergang og bringer derfor et modsvar hertil, når Jerusalems rest frelses, medens Samaria/Israel går under. Analysen har demonstreret, at Kongebøgernes bedømmelsesformularer hører til bøgernes kompositoriske narrative struktur og ikke er tilføjet ved påståede redaktioner. Det er ikke blevet analyseret, om formularerne har deres oprindelse i

Krønikebøgerne, ligesom Krønikebø-  
gernes (eller dele heraf) mulige frem-  
komst før Kongebøgerne også må af-  
vente mere tilbundsående forskning.  
Ydermere, og ikke mindst vigtigt, er  
det blevet klargjort, at den gammeltes-  
tamentlige Zionideologi ikke har ba-  
sis i de bibelske historieværker eller i  
nogen før-israelitisk eller israelitisk  
*Jahve Zebaoth* kult i et davidisk kongedømme fra 11. årh. f.Kr. Zionideo-  
logien er litterær og har sit udspring i  
dele af profet- og salmelitteraturen,  
hvorfra den benyttes endog særdeles  
sporadisk i Samuels-, Konge- og Krø-  
nikebøgerne.

Mens det vil være endog særdeles  
vanskeligt at argumentere for en sama-  
ritansk baggrund for fremkomsten af  
denne kultcentralistiske pro-jerusalem-  
mitiske tradition, forholder det sig an-  
derledes vedrørende Pentateukens  
(Hexateukens) mere decentrale kult-  
forståelse. Det er sædvanligvis anta-  
get, at begge disse traditionsstrømme  
stammer fra en eksilsk eller tidlig ef-  
tereksilsk tid med basis i en Jerusa-  
lem-orienteret menighed, hvad enten  
denne hører til den officielle kult eller  
er af mere privat karakter. Jeg har i  
mit tidligere arbejde i al væsentlighed  
tilsluttet mig hypoteser vedr. Pentateu-  
kens fremkomst i 3.-2. årh. f.Kr. som  
et jødisk-samaritansk samarbejde med  
den yderligere mulighed, at Jerusalem  
har indoptaget en "samaritansk" Pen-  
tateuk snarere end det modsatte.

Van Seters' hypotese om en sen  
Jahvist (J-E) med rod i den deuterono-  
mistiske historie og Wellhausen, Gal-  
ling og Römers hypotese om en lokal

urtradition som grundlag for Patriark-  
fortællingerne versus en udefrakom-  
mende Exodustradition, som først fin-  
der sin afslutning i 2 Kongebog, er de  
paradigmer, som danner grundlag for  
analyserne i kap. 4-5. Samaritanske  
traditioner vedr. kongedømmet, eksil,  
tilbagevenden og uoverensstemmelser  
vedrørende kultsted og traditioner er  
stillet i forhold til lignende diskussio-  
ner i bibelsk og ekstrabibelsk materi-  
ale. Skønt størstedelen af de samari-  
tanske manuskripter er middelalderli-  
ge og senere, afspejler de diskussio-  
ner, der hører en tidligere tid til. Pro-  
blemer vedrørende samaritanske skrif-  
ters historiske værdi er bestemt ikke  
løst i afhandlingen, men der er ført til-  
strækkeligt bevis for deres betydning  
for forståelsen af oldtidsdiskussioner,  
hvis grundlag vi kun møder implicit.

Spændingen, som de bibelske tra-  
ditioner har sat mellem Moses og pro-  
feterne, mellem profeten og kongen,  
førte til en undersøgelse af relationer-  
ne mellem Moses og David: "Hvem  
taler Jahve med?" De væsentligste re-  
sultater fra denne undersøgelse godt-  
gør, at Jahve taler både med Moses og  
David, at David ikke har nogen mo-  
saisk lov, men instituerer lov og or-  
den, og at profeten har autoritet over  
kongen. Når David på sit dødsleje  
overgiver Moseloven (*sic*) til Salomo,  
ledsages pligten til at overholde denne  
lov med pligten til at følge Davids  
eget eksempel som rettesnor for ret  
livsførelse. Disse parametre indføres  
herefter som grundlag for bedømmel-  
sen af de efterfølgende konger. I kano-  
nisk kronologi tjener Davids rolle til at  
illustrere kongens forpligtelse på lo-

ven og dens fortolkere, hvad enten denne er den skrevne Lov eller budskaber formidlet af profeterne. I Samuelsbøgenes narrative kronologi, derimod, præsenteres David som værende uafhængig af fortidige institutioner: tempel, præsteskab og lov. Kompositorisk finder vi således først fortællingerne om Davids overtrædelser (2 Sam 9-24), efter at han har indsat lov og orden (2 Sam 8,15). Davids kongedømme kan derfor bedst karakteriseres som skabelsen af noget nyt. Samuelsbøgerne synes hermed genre-mæssigt at høre til inden for Genesis' urtidstraditioner snarere end Exodus-2 Kongebogs eksiltraditioner eller et formodet deuteronomistisk historieværk. Spørgsmål om en selvstændig Hexateuk har hermed fået fornyet aktualitet, ikke mindst i lyset af ikke-masoretiske traditioner.

Visionerne for det nye, som David har skabt, er ikke Kongebøgernes, men Krønikebøgernes, Jeremias', Ezekiels samt megen ekstrabibelsk litteraturs ønsker om en sammenføring af Israels stammer, en genoptagelse af en længe mistet fortid, en guldalder præget af enighed under ledelse af en davidisk konge i Jerusalem. I GT er det især hos Esajas og Jeremias, at denne vision udfoldes inden for rammerne af Zionideologiens forventning om religiøst og politisk suverænitet for Jerusalem som verdens centrum, hvorfra lærdommen skal udgå. Inddragelse af ekstrabibelsk litteratur i søgningen efter en realisering af disse forventninger har afsløret, at Zion er et ideal, en evig bolig for guddommen, medens Jerusalem og dets eksisterende tempel

er tidsbunden, flygtig og afviselig. Analysen har også afsløret, at reiteration er et grundlæggende princip for oldtidens historieskrivning. At forfatterne af den hasmonæiske historie ikke har meget at fortælle om deres helte, der ikke også reflekteres i de bibelske fortællinger om Jerusalems konger, er det *caveat*, der bør få enhver historiker til at benytte disse oldtidskilder med endog særdeles megen forsigtighed.



# Kalender for Det Teologiske Fakultet

Særlige arrangementer og åbne møder ved Fakultetet annonceres under arrangementer på [www.teol.ku.dk](http://www.teol.ku.dk), i Universitetsavisen, Fakultetets studenterblad og så vidt muligt i Præsteforeningens Blad samt eventuelt i dagspressen. Ligeledes henvises der til de til Fakultetet knyttede forskningscentres hjemmesider for løbende opdatering af planlagte arrangementer ved disse: Center for Afrikastudier, [www.teol.ku.dk/cas](http://www.teol.ku.dk/cas). Center for Kunst og Kristendom, [www.teol.ku.dk/ikh](http://www.teol.ku.dk/ikh). Danmarks Grundforskningsfonds Center for Studiet af Kulturarven fra Middelalderens Ritualer, [www.teol.ku.dk/kulturarv](http://www.teol.ku.dk/kulturarv). Danmarks Grundforskningsfonds Center for Subjektivitetsforskning, [www.cfs.ku.dk](http://www.cfs.ku.dk). Søren Kierkegaard Forskningscenteret, [www.sk.ku.dk](http://www.sk.ku.dk).

Ved redaktionens afslutning er der planlagt følgende arrangementer på Fakultetet for efterårssemesteret 2003. Ændringer i programmet kan forekomme. Yderligere oplysninger om de enkelte arrangementer kan ses på [www.teol.ku.dk](http://www.teol.ku.dk) under arrangementer.

Kalender for **Teologisk Forening** se s. 25.

Kalender for **Selskabet for Kunst og Kristendom** se s. 42.

Kalender for **Søren Kierkegaard Selskabet** se s. 10.

## **Mandag den 1. september 2003 kl. 13.15-15.00**

Semesteråbningsforelæsning ved professor E.P. Sanders, Duke University, North Carolina: *Did Paul's Theology Develop?*

Fakultetet afholder efterfølgende reception i Kældercafeen.

Sted: Aud. 7, Købmagergade 44-46, 1. sal, 1150 København K.

Arr.: Det Teologiske Fakultet.

## **Tirsdag den 9. september 2003 kl. 10.15-13.00**

Foredrag ved Lars Bo Gundersen, *Dispositional Theories of Knowledge*, og ved Jakob Hohwy, *Self, other and consciousness*, begge fra Institut for Filosofi, Aarhus Universitet. Registrering til centerets sekretær: [pkh@cfs.ku.dk](mailto:pkh@cfs.ku.dk)

Sted: Vær. 403, Købmagergade 44-46, 4. sal, 1150 København K.

Arr.: Danmarks Grundforskningsfonds Center for Subjektivitetsforskning.

## **Onsdag den 10. september 2003 kl. 13.15-15.00**

Foredrag ved Galen Strawson, CFS og Institut for Filosofi, University of Reading, UK: *Against Narrativity*.

Sted: Aud. 8, Købmagergade 44-46, 2. sal, 1150 København K.

Arr.: Danmarks Grundforskningsfonds Center for Subjektivitetsforskning.

**Tirsdag den 19. september 2003 kl. 15.15-17.00**

Foredrag ved James Conant, Institut for Filosofi, University of Chicago, USA:  
*Wittgenstein and Kierkegaard.*

Sted: Aud. 12, Købmagergade 46, 4. sal, 1150 København K.

Arr.: Danmarks Grundforskningsfonds Center for Subjektivitetsforskning.

**Onsdag den 24. september 2003 kl. 13.00-15.00**

NT-seniorseminar. Troels Engberg-Pedersen: *Parænesegenren.*

Sted: Vær. 243, Købmagergade 44-46, 2. sal, 1150 København K.

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese .

**Fredag den 26. september 2003 kl. 13.00-15.00**

Projektseminar med ph.d. Ettore Rocca: *Kierkegaards anden æstetik: Om troens perception.* Opponent: lektor Kirsten Busch Nielsen.

Tilmelding til Afdeling for Systematisk Teologi.

Sted: Vær. 319, Købmagergade 44-46, 3. sal, 1150 København K.

Arr.: Afdeling for Systematisk Teologi, tlf. 35 32 36 75/76, ist@teol.ku.dk.

**Mandag den 29. september 2003 kl. 12.30-14.00**

Seniorseminar v/adjunkt Carsten Selch Jensen: *De fattige, kirken og samfundet i 1500-tallets Danmark.* Seminaret er åbent for alle. Tilmelding er ikke nødvendig.

Sted: Refektoriet (vær. 147), Købmagergade 44-46, 1. sal, 1150 København K.

Arr.: Afdeling for Kirkehistorie.

**Torsdag den 9. oktober 2003 kl. 9.15-15.30**

Studienævnets Temadag 2003: *"Gud med os" Kristendom og politik.*

Oversigter over dagens foredrag vil være tilgængelige en uge i forvejen. Undervisningen ved Det Teologiske Fakultet er aflyst i tidsrummet 9-16 på temadagen.

Sted: Aud. 7, Købmagergade 46, 1. sal, 1150 København K.

Arr.: Studienævnet for Teologi.

**Torsdag den 9. oktober 2003 til mandag den 13. oktober 2003**

Schleiermacher-Kierkegaard Kongres: *Subjektivität und Wahrheit/Subjectivity and Truth.* Kongressen er arrangeret af Internationale Schleiermacher-Gesellschaft og Søren Kierkegaard Forskningscenter i samarbejde med Det Teologiske Fakultet på København Universitet, Kierkegaard Selskabet i Danmark og Center for Subjektivitetsforskning.

For nærmere oplysning se [www.sk.ku.dk/schleiermacher-kierkegaard](http://www.sk.ku.dk/schleiermacher-kierkegaard)

**Mandag den 20. oktober 2003 kl. 13.15-15.00**

Gæsteforelæsning ved Richard B. Hays, Duke University, North Carolina: *Echoes of Scripture in the Gospels*.

Sted: Aud. 7, Købmagergade 46, 1. sal, 1150 København K.

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese.

**Tirsdag den 21. oktober 2003 kl. 10.00-12.00**

NT-seniorseminar. Richard B. Hays, Duke University, North Carolina: *The Theory of Intertextual Echoes*.

Sted: Aud. 8, Købmagergade 46, 2. sal, 1150 København K.

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese.

**Mandag den 27. oktober 2003 kl. 12.30-14.00**

Seniorseminar v/lektor Niels Kastfelt: *Religionsmødets sange: Traditionel religion, kristendom og religiøs forandring i et afrikansk samfund*.

Seminaret er åbent for alle. Tilmelding er ikke nødvendig.

Sted: Refektoriet (vær. 147), Købmagergade 44-46, 1. sal, 1150 København K

Arr.: Afdeling for Kirkehistorie.

**Tirsdag den 28. oktober 2003 kl. 15.15-17.00**

Foredrag ved Galen Strawson, CFS & Institut for Filosofi, University of Reading, UK: *The self: The case for the defence*.

Sted: Aud. 12, Købmagergade 46, 4. sal, 1150 København K.

Arr.: Danmarks Grundforskningsfonds Center for Subjektivitetsforskning.

**Fredag den 31. oktober 2003 kl. 13.00-15.00**

Projektseminar med ph.d.-studerende Jens Bisgaard: *Præsters arbejdsvilkår i pastoralteologisk belysning*. Opponent: lektor Bent Flemming Nielsen. Tilmelding til Afdeling for Systematisk Teologi.

Sted: Vær. 319, Købmagergade 44-46, 3. sal, 1150 København K.

Arr.: Afdeling for Systematisk Teologi, tlf. 35 32 36 75/76, [ist@teol.ku.dk](mailto:ist@teol.ku.dk).

**Onsdag den 12. november 2003 kl. 13.00**

Forsvar af doktordisputats ved Jon Stewart over afhandlingen "Kierkegaard's Relations to Hegel Reconsidered".

Sted: Oplyses senere på [www.teol.ku.dk](http://www.teol.ku.dk) under arrangementer.

Arr.: Det Teologiske Fakultet.

**Onsdag den 12. november 2003 kl. 13.00-15.00**

NT-seniorseminar. *Om "Filosofi ved kristendommens rødder"*.

Sted: Vær. 243, Købmagergade 44-46, 2. sal, 1150 København K.

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese.

**Torsdag den 13. november 2003 – lørdag den 15. november 2003**

Ph.d.-kursus: *Subjectivity and transcendence*.

Arrangeret af Arne Grøn, Dan Zahavi og Galen Strawson.

For yderligere oplysninger se [www.cfs.ku.dk](http://www.cfs.ku.dk)

**Mandag den 17. november 2003 kl. 13.15-15.00**

Foredrag ved Galen Strawson, CFS & Institut for Filosofi, University of Reading,

UK: *Why Materialism entails panpsychism*.

Sted: Lokale 44, Købmagergade 50, 1150 København K.

Arr.: Danmarks Grundforskningsfonds Center for Subjektivitetsforskning.

**Fredag den 21. november 2003 kl. 10.15-12.00**

Gæsteforelæsning ved Herman Deuser: *Gottesinstinkt, Glaubensgewißheit und die Universalität religiöser Erfahrung* i forbindelse med Hermann Deusers udnævnelse til æresdoktor ved Københavns Universitet.

Sted: Aud. 7, Købmagergade 44-46, 1. sal, 1150 København K.

Arr.: Afdeling for Systematisk Teologi, tlf. 35 32 36 75/76, [ist@teol.ku.dk](mailto:ist@teol.ku.dk).

**Fredag den 21. november 2003 kl. 13.15-15.00**

Seminar ved Hermann Deuser, Evangelische Theologie, Universität Frankfurt, Tyskland: *Natur und Geist. Pragmatismus, evolutionäre Metaphysik und Religionsphilosophie*.

Sted: Aud. 12, Købmagergade 44-46, 4. sal, 1150 København K.

Arr.: Danmarks Grundforskningsfonds Center for Subjektivitetsforskning.

**Mandag den 24. november 2003 kl. 12.30-14.00**

Seniorseminar v/ekstern lektor Eva Louise Lillie: *Fakultetets segl*.

Seminarret er åbent for alle. Tilmelding er ikke nødvendig.

Sted: Refektoriet (vær. 147), Købmagergade 44-46, 1. sal, 1150 København K.

Arr.: Afdeling for Kirkehistorie.

**Fredag den 28. november 2003 kl. 13.00-15.00**

Seminar med koordinator for *Religion i det 21. årh*.

Sted: Vær. 319, Købmagergade 44-46, 3. sal, 1150 København K.

Arr.: Afdeling for Systematisk Teologi, tlf. 35 32 36 75/76, [ist@teol.ku.dk](mailto:ist@teol.ku.dk).

**Torsdag den 4. december 2003 – fredag den 5. december 2003**

Konference: *Normativity and Pathology*.

Arrangeret af Arne Grøn og Josef Parnas.

For yderligere oplysninger se [www.cfs.ku.dk](http://www.cfs.ku.dk).

**Tirsdag den 9. december 2003 kl. 10.15-12.00**

Foredrag ved Rudolf Bernet, Institut for Filosofi, Katholieke Universiteit Leuven, Belgien: *An Open Secret (Heidegger, Lacan and Deleuze)*. Tilmelding til centerets sekretær: pkh@cfs.ku.dk.

Sted: Vær. 403, Købmagergade 44-46, 4. sal, 1150 København K.

Arr.: Danmarks Grundforskningsfonds Center for Subjektivitetsforskning.

**Onsdag den 10. december 2003 kl. 13.00-15.00**

NT-seniorseminar. *Eksegese som teologi*.

Sted: Vær. 243, Købmagergade 44-46, 2. sal, 1150 København K.

Arr.: Afdeling for Bibelsk Eksegese.

**Torsdag den 11. december 2003 kl. 15.15-17.00**

Foredrag ved Rudolf Bernet, Institut for Filosofi, Katholieke Universiteit Leuven, Belgien: *The Subject of a Game (Gadamer)*.

Sted: Aud. 8, Købmagergade 44-46, 2. sal, 1150 København K.

Arr.: Danmarks Grundforskningsfonds Center for Subjektivitetsforskning.